

OSMANLI DEVLETİ'NDE TEKNİK BİR YENİLİK: SKAFANDER MAKİNESİ*

*Cihan ÖZGÜN***

ÖZET

Sünger, Osmanlı denizlerinde önemli bir doğal kaynaktı. Sünger avcıları süngeri farklı yöntemlerle topluyorlardı ve on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren sünger avcılığında yeni bir yöntem daha uygulanmaya başlandı. Bu, Osmanlı resmi kayıtları ve süngerciler tarafından çoğu zaman “makine” olarak adlandırılan skafander ile sünger avcılığı yöntemi idi. Skafander, gemideki hava pompasına bir hortumla bağlı ağır metal kasktan, botlardan ve tüm vücudu saran bir giysiden oluşuyordu. Skafander bir sünger avcısının deniz altında daha uzun kalması için tasarlanmış giysi veya cihazdı. Bu makineler sünger avcılarının su altında en az bir saat çalışmalarına izin veriyordu. Skafander sayesinde sünger avcıları, bu makineyi kullanmayan sünger avcılarının kıyasla, daha fazla sünger avlamaya ve daha fazla kazanç elde etmeye başladılar. Bir teknik yenilik olarak Osmanlı Devleti'nde skafanderin kullanımı, sünger avcıları arasında sancılı bir süreç başlattı. Bu yöntemin uygulanması sürecinde, sünger avcıları arasında sosyal ve ekonomik menfaatlere bağlı olarak olumsuz tepkiler de oluştu. Bu tepkiler ilk önce küçük bir kavga olarak başladı ancak zamanla ciddi isyan hareketlerine dönüştü. Ayrıca bu makinenin kullanımına bağlı olarak kazalar ve hastalıklar da meydana geliyordu. Bunlar arasında özellikle motor kazaları, eklem ve göğüs ağrıları, konuşma zorlukları, nefes darlığı, görme bozuklukları vardı. Bazı kazalar da ölümle sonuçlanıyordu. Osmanlı Devleti bu hastalıkları, kazaları ve biriken tepkileri göz önüne alarak zaman zaman skafanderin kullanımını yasakladı. Bu çalışma Osmanlı karasularında sünger avcılığında teknik bir yenilik olan skafanderin kullanımı sorununu incelemektedir. Bu çalışmada kullanılan veri ve bilgiler ağırlıklı olarak Osmanlı arşiv belgeleri, döneme ilişkin ticari raporlar, resmi istatistikler ve diğer yayınlardan elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı karasuları, sünger, skafander, makine.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü , El-mek: cihan.ozgun@ege.edu.tr

A TECHNICAL INNOVATION IN THE OTTOMAN STATE: SCAPHANDRE MACHINE

ABSTRACT

Sponge was an important natural source in the Ottoman seas. Sponge divers were gathering sponges different ways and a new method of sponge hunting began to be applied after the mid-nineteenth century. This method was sponge hunting with the help of scaphandre which was called generally “machine” by Ottoman official records and sponge divers. Scaphandre was consisted of heavy metal helmets that connected to a air pump with hose on shipboard, boots and a garment that surrounds the whole body. Scaphandre was a costume or device which was designed to remain a sponge hunter undersea longer time. These devices allowed sponge hunters to work at least 1 hour undersea. Thanks to the scaphandre, sponge divers began to hunt more sponges and to gain more profits compared to sponge hunters who don't use this device. The use of scaphandre in the sponge hunting, as a technical innovation in the Ottoman state, led to start a painfull process among the sponge hunters. The process of implementation of this method, negative reactions based on social and economic interests occured among sponge divers. These reactions firstly began as a little fight but then they turned into a serious rebellions. In addition, accidents and diseases were occuring depend on the use of this machine. There were especially motor accidents, joint pain, chest pain, speech disorders, dyspnea, visual disturbance, skin complaints among these diseases and accidents. Some of these accidents resulted in death. Because of these diseases, accidents and accumulated reactions, Ottoman State sometimes banned the use of scaphandre. This study examines the problem of sponge hunting with the use of scaphandre which is technical innovation in the Ottoman territorial waters. For this study, data and information were collected Ottoman archive documents, commercial reports concerning this period, official statistics and other publications.

Key Words: Ottoman territorial waters, sponge, scaphandre, machine.

Giriş

Osmanlı karasularında sünger avcılığı, Batı Anadolu ile Akdeniz kıyıları, Kıbrıs, Girit, Sporad Adaları, Sömbeki, Sakız, Midilli, Sisam, Kalimnos, Suriye, Mısır, Trablusgarb ve Bingazi kıyılarında yoğun bir şekilde yapılmaktaydı. Sünger, başta söz konusu adalar olmak üzere geçimini denizlerden sağlayan halk için önemli bir gelir kaynağını ifade etmekteydi. Ancak süngerin bu topraklardaki asıl vatanı ana karayla bağlantısı olmayan ve geçimleri ağırlıklı olarak bu işe bağlı olan Girit, Rodos ve bu iki adaya yakın diğer adalar ile Anadolu'nun batı kıyılarını çevreleyen sığ sulardı¹.

¹ Haydar Çoruh, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Sünger Avı (1840- 1912)”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/ 9, 2009, s. 79; ve ayrıca lütfen bkz. Martin Strohmeier, “Namık Kemal und die Schwammtaucher in der Agais, Das Osmanische Reich in Seinem Archivalien und Chroniken”, *Nejat Göyünç Zu Ehren*, Heraus Gegeben Van Klaus Kreiser und Christophe K. Neumann, İstanbul, 1997, s. 250. [Adı geçen makaleyi çalışmamda kullanma imkânı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

Genellikle sıcak iklimin hâkim olduğu kayalık deniz kıyılarında ve derinlerde kayaların üzerine sağlam bir şekilde yapışmış olarak bulunan süngerlerin en kalitelisi Osmanlı sularında özellikle Sömbeki, Kalimnos, Rodos ve Sporad adalarından çıkarılmaktaydı². Buralardan çıkarılan süngerler İzmir limanına getirilmekte ve bu yüzden sünger ticaretinde İzmir limanı Avrupa'ya yapılan ihracat için bir antrepo görevini üstlenmekteydi³. Osmanlı Devleti'nde sünger, hem iç talebin karşılanması ve hem de bir ihraç ürünü olarak ticarete konu olması açısından hayli önemliydi. Sahip oldukları özellikleri ile on dokuzuncu yüzyıldan yerini tutabilecek plastik süngerlerin üretildiği yirminci yüzyılın ortalarına kadar bir hammadde ve nihai ürün olarak ilgi gördü. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına gelindiğinde farklı Avrupa ülkelerinde on tane sünger işleme fabrikası faaliyet göstermekteydi. Söz konusu yüzyılda özellikle Ege adalarının ham süngerini ihraç eden önemli limanlardan biri olan İzmir'den Avrupa'ya gönderilenler, rakibi olan ve diğer ülkelerde çıkartılan süngerlerden, estetikliği, dayanıklılığı, rengi, fazla su emmesi gibi nitelikleri ile daha fazla talep ediliyor ve bu fabrikaların aranılan hammaddeleri arasında yer alıyordu⁴.

Osmanlı sularından avlanan süngerler kalite, görünüm ve yapısı itibarıyla birbirinden farklıydı. Bu farklılık süngerlerin avlandığı bölgeye göre değişiyor ve kullanımı açısından en çok üç sünger çeşidi tercih ediliyordu. Bunlar *banyo*, *tuvalet* ve *simüşa* denilen sert ve ince süngerlerdi. Simüşa türü süngerler tuvalet süngerleri kadar güzel görünümlü değildi. Tuvalet süngerleri daha çok Trablusgarp, Psathouria, Mandroha, Girit, Rodos, Stampalya, Sporad Adaları ve Yunanistan civarında bulunuyordu. Banyo türü süngerler ise daha çok Kıbrıs, Suriye, Bingazi ve Anadolu kıyılarından avlanıyordu⁵. İyi kalite simüşalar yalnızca çok yaygın oldukları Afrika kıyılarından çıkarılıyordu. Simüşa süngerleri kahverengi, ince ancak sert bir yapıya sahipti. Bu yüzden diğer sünger çeşitlerine göre biraz daha ucuzdu⁶. Bununla birlikte *filkulağı*, *melat*, *ince- kalın kaba sünger*, *kabadika* vb. isimlerle anılan süngerler de sünger avcıları tarafından avlanan diğer türlerdi. Bu tür süngerler daha çok doğal sünger olarak değerlendiriliyor, ticari hayatta pek talep edilmiyordu⁷. Çıkarıldıkları yerlerden başka süngerlerin kalitesini belirleyen en önemli unsurlardan bir diğeri de avcılığın hangi yöntemlerle yapıldığıydı. Çıplak dalarak ya da makine yardımıyla çıkarılan süngerler daha fazla ilgi görüyordu. Tarak aletiyle denizin dibini tarayarak yapılan sünger avcılığından elde edilen süngerler ise çoğu zaman kalite ve ihraç fiyatı itibarıyla daha düşüktü⁸. Osmanlı Devleti karasularından avlanan süngerlerin başta İngiltere olmak üzere Fransa, Almanya, Avusturya, Amerika ve Rusya'ya kadar alıcısı vardı. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren avlanan halis süngerin üçte ikisi, orta kalitenin ve adı süngerin ise dörtte biri İngiltere'ye ihraç ediliyor, bir kısım sünger İtalya'da Triyeste'ye gönderiliyor ve geriye kalan kısmı ise başta İstanbul olmak üzere diğer Osmanlı limanlarında satılıyordu⁹.

sağladıkları için hocam Sn. Zeki Arıkan ve arkadaşım Sn. Gökçen Sarıçoban'a teşekkürü bir borç bilirim]. Sıtkı Yürekli, "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Süngercilik ve İzmir Limanı'ndan Sünger İhracatı (1850- 1900)", **Ekonomik Yaklaşım**, 22/ 79, s. 81, **Cezâir-i Bahri Sefid Sâlnâmesi**, H. 1321 [M. 1903], s. 190- 191.

² Karl von Scherzer, **İzmir- 1873**, Çev. İlhan Pınar, İBB yay., İzmir, 2001, s. 93.

³ **Accounts and Papers**, Parliamentary Papers, "Commercial Reports from Consular Offices in Turkey", (Annual Reports- Great Britain), 1864- 1912, London, [1877- 1881 yılları ortak raporu], 1883, s. 1058. (Adı geçen kaynaktan alıntılar bundan sonra A&P şeklinde gösterilecektir).

⁴ Yürekli, **a.g.m.**, s. 93 ve 101.

⁵ **A&P** [Rodos], 1900, s. 16- 17.

⁶ Karekin Deveciyan, **Türkiye'de Balık ve Balıkçılık**, 4. Baskı, Aras Yay., İstanbul, 2011, s. 303- 304.

⁷ Cevat Şakir, **Deniz Gurbetçileri**, 6. Baskı, Ankara, 2003, s. 91, 109 vd.

⁸ **A&P** [1890 yılı raporu], 1891, s. 12.

⁹ Ali Fuat Örenç, **Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve On İki Ada**, İstanbul, 2006, s. 510- 511; Bernard Camille Collas, **1864'te Türkiye- Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni**, Çev. Teoman Tunçdoğan, Bileşim Yay., İstanbul, 2005, s. 234- 236.

Sünger Avlama Yöntemleri

Döneme ilişkin kaynaklardan elde edilen bilgilere göre on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı karasularında sünger avcılığı dört farklı şekilde yapılmaktaydı. İlki, dalgıçların Mayıs ayından Ekim ayına kadar en fazla 30 kulaç derinliğe inip 5- 10 saniye içinde yaptıkları ve yüksek kalitedeki süngerlerin toplanmasına fırsat veren *çıplak dalış*¹⁰. Hiç alet kullanmadan çıplak dalınarak gerçekleştirilen sünger avcılığındaki bu en eski yöntemde dalgıçların kullandıkları tek araç, otuz ila kırk santimetre uzunluğunda ve on beş kilo civarında ağırlığı olan, boyu eninden uzun bir taşı. Bu taşın uçlarından biri delinmiş ve bu delikten iki ince ip geçirilmişti, bu iplerden uzun olanı tekneyle irtibatlıydı, kısa olanıysa dalgıcın sol bileğine bağlanmıştı¹¹. Dalgıç, iki eliyle taşı başının üstünde tutarak, nefesini tutup, başı aşağıya gelecek şekilde dalar, şekli ve ağırlığı dolayısıyla taş dümen görevini görür ve dalgıcı istenilen noktaya götürürdü. Dalgıç otuz ila kırk metrelik bir çember içinde, görüş alanına giren en iyi süngerleri toplardı. Görüş alanı dibin durumuna ve suyun derinliğine göre iki ila üç metre arasında değişir, elle toplanan süngerler, dalgıcın boynuna asılı ve beline bağlı ağ torbaya konurdu. Bu şekilde çalışan dalgıçların teknelerine *Latini* denir ve genelde bu teknelerin mürettebatı iki kürekçi, bir miço ve beş ya da altı dalgıç olmak üzere toplamda sekiz ila dokuz kişiden oluşurdu. Aletsiz dalan bu dalgıçlar sırayla birçok kez dalış yaparlardı ve her dalışlarında suyun altında aşağı yukarı üç dakika kalırlardı¹².

Sünger avcılığında ikinci yöntem ise en eski sünger avlama tekniklerinden biri olduğu tahmin edilen silahlı, yani *zıpkınla dalış*. Sünger avlamak için kullanılan zıpkın, dört veya beş dişli olan çatal şeklinde demirden bir alettir. Bu çatal şeklinde zıpkın, suyun derinliğine göre, birbiri içine vidalanan birçok parçadan oluşan bir sırtığın ucuna takılırdı. Normal sırtıkların erişemeyeceği derin sularda, bir ipin ucuna bir halka aracılığıyla bağlanmış daha ağır bir zıpkın da kullanılırdı. Süngerin üstüne zıpkın hızla düşürülür ve sünger aletin ağırlığı nedeniyle yerinden kopararak toplanırdı. Zıpkınla avlanma genelde, derinlik yirmi beş metreyi geçmediği zaman; yaşı veya sağlık durumu dalgıç kıyafetiyle veya kıyafetsiz dalmaya, hatta alkarna ile denize açılmaya müsait olmayan kişilerce yapılırdı. Zıpkınla sünger avlayanlar daha çok adaların veya Anadolu kıyılarının sakinleriydi. Zıpkınla sünger avlayan teknelerin mürettebatı iki kürekçi, bir zıpkıncı, bir veya iki miço olmak üzere toplamda dört veya beş kişiden oluşuyordu. Sünger avcısı kayığın önüne uzanır, otuz santimetre kadar çapı ve elli- altmış santimetre uzunluğu olan bir teneke silindirin ucuna takılmış cam parçasından oluşan *balıkçı dürbünü* ile denizin dibini gözden geçirirdi¹³. Bu cihaz içine daldığı su yüzeyine yaptığı basınçtan dolayı suyun yüzeyini kıpırtısız bırakır ve dipteki cisimlerin fark edilmesini sağlardı. Çoğu zaman çıplak dalgıçlar da bu aleti kullanırdı. Bunun için dalgıç, teknenin önünde ayaklarını kullanarak yavaş yavaş yüzer ve kollarının arasında tuttuğu, camlı ucu suyun içine giren silindirin diğer ucundan dibin durumunu görürdü. Zıpkın kullanmanın en belirgin sakıncası bu yöntemle toplanan süngerlerin çoğu zaman yırtılmasıydı ve hatta bu durumda sünger %75'e varan oranlarda değerini yitirirdi. Bu kaybı önlemek için sünger avcısı, süngeri zıpkınla zedelemekten çıkaramayacağını anlarsa, suya dalar ve elleriyle çıkarmayı denerdi. Zıpkınla sünger avının diğer yöntemle sünger avlayan teknelere göre daha az donanım

¹⁰ Cezâir-i Bahri Sefid Sâlnâmesi, H. 1310 [M. 1892], s. 234- 235.

¹¹ Derinlerde dolaşıp sünger avlayan dalgıcın tekne ile tek haberleşme aracı beline bağlanan ince bir ipti. Avlanılan suların dip yapısını ve akıntılarını çok iyi bilen teknedeki kılavuz bu ipi sinyal oluşturan uzunlu kısalı darbelerle çekip bırakarak dalgıca talimat verir ya da aynı yolla ondan bilgi alırdı. Bulduğu süngerleri toplayıp elindeki apoşie [file torbaya] koyan dalgıç, dolan apoşieyi teknedeki sarkıtılan ipin ucundaki çengele takıp yukarı yollardı. Altan Türe, **Karia'dan Bugüne Bodrum**, İstanbul, 2006, s. 132- 137.

¹² Deveciyan, **a.g.e.**, s. 306; Strohmeier, **a.g.m.**, s. 250.

¹³ Bu yöntemle "*aynacı sandal*" da denilmektedir. Sığ sularda dalışı kolaylaştıran bir yöntem olup, genişçe metal bir boru aracılığıyla ve alt ucuna kalın bir cam takılan aynadan dipte ne var ne yoksa kolayca görünür, sünger görününce eline keskin bir bıçak alan dalgıç kendi soluk gücü ile dalıp onları birer birer dipten koparıp toplardı. Avram Galanti, **Bodrum Tarihi**, Işık yayınevi, İstanbul 1945, s. 61; ve ayrıca Şakir, **a.g.e.**, s. 102.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

gerektirmesi, Osmanlı karasularında bu teknikle sünger avcılığının daha çok tercih edilmesine neden olmuştu¹⁴.

Sünger avcılığında kullanılan bir diğer yöntem de balık ağına benzeyen *tarak* [alkarna, kankava veya drag-net] adı verilen ağlarla denizin dibini tarayarak yapılan avlanmaydı¹⁵. Özellikle kıyılardan uzak, deniz dibinin en az engebeli olduğu yerlerde veya dibin otuz kulacı bulduğu mahallerde kullanılan bu alet bir paralelkenar üzerine sabitlenmiş ağ şeklinde torbadan oluşurdu. Bu paralelkenarın esası, iki ucu bükülmüş demir bir çubuktu, bu uçlar da ahşap bir sılıkla birleştirilmişti. Bu donanımın demir çubuğu her zaman dibin üstüne gelecek şekilde düzenlenmişti. Tarağın boyutları onu kullanan yelkenlinin tonajına göre değişmekteydi. Demir çubuğun uzunluğu dört ila sekiz metre olup ağırlığı 23 ila 300 kilogram arasındaydı. Tarak, bütün yelkenlerini açmış giden tekneye sağlam halatlarla bağlanır, böylece hızla sürüklenen alet, yolu üzerine çıkan her şeyi alt üst eder ve koparır, deniz bitkilerini ve balıkları imha edip öldürürdü. Tarak aletinin bulunduğu geminin mürettebatı genelde dört ila beş kişiydi. Bu türden avlanmanın sonrasında süngerlerin kalitece değer yitirdiği anlaşılmaktadır. Ağın sürüklendiği yerlerde bulunan her tür ve her kalitede süngerin çıkarılması mümkün olup, bu teknik dalgıçların ulaşamayacağı derinliklerde sıklıkla kullanılmaktaydı. Ancak söz konusu aletin genellikle dibi kumlu ve çamurlu sığ sularda kullanılması çıkarılan süngerlerin kalitesinde olumsuz bir etkiye neden oluyordu¹⁶.

Sünger Avcılığında Yeni Bir Teknik: “Skafander Makinesi”

Osmanlı karasularında sünger avcıları - balık ağına benzeyen- *tarak*, zıpkın veya el ile geleneksel yöntemlere dayanan sünger avcılığı yöntemlerinin yanı sıra on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren *skafander* [elbiseli dalgıç, frenez yani maskeli dalgıç¹⁷] makinesini de kullanmaya başladı. Bu makineden önce yakaya sabitlenmiş metal başlıklı bele kadar inen bir ceket olan, basınç altında havayı yüzeydeki güç pompasından alan ve ileride modern sert başlıklı dalma takımı olan skafandere de temel oluşturan solunum cihazları *denayrouse* veya *supiray* gibi aletler de kullanılmaktaydı¹⁸. Ancak sözü edilen bu makinelerin skafander aletinden çok da farklı olmaması, çoğu zaman sünger avında kullanılan solunum makinelerinin tümünün *skafander* ya da *makine* şeklinde ifade edilmesine neden oldu¹⁹.

Skafander “...ka’r-ı deryaya (denizin dibine) nüzul edecek (inecek) bir neferin (adamın) elbisesine merbut (bağlı) lastik hortum vasıtasıyla hava verip teneffüse hizmet etmek için mevzu olarak kayık içinde insan yediyle (yardımıyla) istimal olunan (kullanılan)...”²⁰ kapalı, su geçirmez, gözlüğü olan bir kasktan oluşan ve tüm vücudu kaplayan dalma giysisiydi. Dalgıç, topuklara değin uzayan, başlarında dört ayrı cam bölmesi bir başlıkla ayaklarında dalmağa yardım etmek üzere her biri dört buçuk kıyye sıkletinde tunç kaplamalı bir çift kunduralı lastikten yapılmış bu kıyafeti giyer

¹⁴ Devciyan, **a.g.e.**, s. 307; Yürekli, **a.g.m.**, s. 78- 79.

¹⁵ **A&P** [Rodos] Vol. 97, 1900, s. 16- 17.

¹⁶ Alaaddin Canyigit, “Sünger ve Avcılığı”, **Balık ve Balıkçılık**, C. X, Sayı. 3-4, 1962, s. 10; Devciyan, **a.g.e.**, s. 307-308; Yürekli, **a.g.m.**, s. 78- 79.

¹⁷ Galanti, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁸ Çoruh, **a.g.m.**, s. 80.

¹⁹ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. MKT. MHM.** 383/ 89, 2 S 1284 [1867]. (Adı geçen kaynaktan alıntılar bundan sonra B.O.A şeklinde gösterilecektir). 1870’lerin başında Osmanlı karasularında sünger avcılığı sırasında *denayrouse*, *supiray* gibi solunum aletlerinin çok yaygın bir kullanım alanına sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, 1870’lerin başında Sömbeki, Rodos ve Kalimnos’ta süngercilik yapan 300- 400 kadar kayıktan 50 kadarı *denayrouse* isimli solunum cihazını kullanıyor; diğerleri ise geleneksel yöntemlerle çıplak dalgıçla ya da tarak veya zıpkınla sünger avcılığı yapıyordu. Bu durum 1880’lere geldiğinde değişecek ve skafander ile sünger avcılığı başta Rodos, Sömbeki, Herkit adaları başta olmak üzere Osmanlı karasularında hızla yaygınlaşmaya başlayacaktır. Avusturyalı seyyah Scherzer ilerleyen yıllarda kullanımı artacak olan skafander makinesini kastederek İngiltere’de daha derine inme imkânı veren ve aynı zamanda deniz üstündekilerle haberleşme imkânını da sağlayacak bir dalgıç cihazı üzerinde çalışıldığını bahsetmektedir. Scherzer, **a.g.e.**, s. 94.

²⁰ **B.O.A., ŞD.**, 2507/ 24, 14 R 1305 [1887].

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

ve teknenin kenarına asılmış küçük bir merdivene otururdu. Giysinin üstüne denizin dibinde hareketine izin veren ve içerdiği havanın etkisini gideren bazı kurşun parçaları takılırdı. Böylece kaskı ayarlanır ve dalgıç bir ipe [hayat ipine] bağlanarak suya inerdi. Ek ağırlıklarla yetmiş kilo civarındaki kıyafetiyle bu dalgıçlar yukarı çıkmak istedikleri zaman hava çıkışına yarayan boruyu kapatır ve bu havayla balon gibi şişip su yüzüne çıkarlardı. Skafander makinesini kullanan sünger avcılarının 35 metre yani 22 kulaçtan daha derine inmemeleri gerekirdi. Ancak daha fazla kazanç sağlamak amacıyla dalgıçların bir kısmı bu tehlikeyi göze almakta, bazen 40 veya 42 kulaca kadar inerek bu ihtiyatsızca davranışlarının sonucunda hayatlarını kaybetmekteydi. Hatta yeniden su yüzüne çıkmamak için bağlı olduğu hayat ipini çözen ve dayanabildiği kadar dipte sünger toplayanlar bile vardı²¹.

Skafander ile bir sünger avı dalgıcın dip zamanı olarak adlandırılan dalış süresini uzatması ve dalış süresinde toplayacağı süngerleri daha iyi ayırt etmesini sağlaması açısından istenen kalitedeki süngerlerin bulunmasına izin vermektedir. Ancak gelir kaygısıyla dalgıcın daha uzun süre dalış yapmaya zorlanması ve bu yüzden söz konusu tekniğin riskleri artıracak yönde kullanımı nedeniyle diğer süngercilik teknikleriyle karşılaştırıldığında daha fazla hayati tehlike yarattığı bilinmekteydi. Üstelik bir süre sonra sığ sulardaki süngerlerin hızla tükenmesi nedeniyle aynı kalite ve miktarda sünger çıkartılması için süngercilerin daha derin sahalara dalış yapması bu hayati riskleri artırıyordu. Skafander kullanan dalgıçlar skafanderin kayıkla bağlantısını sağlayan hava borularının kopması veya hava pompasının bozulması gibi teknik sorunlardan kaynaklanan kazalar da yaşayabiliyordu. Süngerlerin üzerindeki parazitlere dokunarak vücutta yaraların oluşması gibi durumlar da sıkça yaşanan kazalar arasındaydı²². “...Süngercilerden hiçbirisi hayatından emin değildi. “...Hayatlarına bedel ahz eyledikleri (hayatları pahasına) ücûrât ile (ücretlerle) bir refah hâsıl ederek rahat geçinemeyip sefâlet ve mezellet içinde...” bulunan süngercilerden bazıları kötürüm ve sakat olup kaldıklarından bel, ayak, kol ve boyundan muzdarip halde yaşıyordu²³. Süngercilerin bu durumu Osmanlı dünyasını keşfetmeye gelen pek çok seyyahın da dikkatini çekiyor ve hatta seyyahların çoğu bu görüntüden hayli etkileniyordu²⁴. Fark etmeden uzun süre suda kalınması sünger avcılarının *vurgun* yemesine neden olur ve bu durum çoğu zaman felç veya ölümle sonuçlanırdı²⁵.

İzmir’in İngiliz Ticaret Konsolosu Holmwood, 1891 yılına ait resmi raporunda makineyle dalış yaparak sünger avlayanlardan, geçen bir senede 80 hayati kazanın yaşandığını yazmıştı²⁶. Kalimnos adası İhtiyar Meclisi tarafından 1894 Şubat’ı sonlarında Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabet Dairesi’ne gönderilen bir mektupta ise skafander kullanarak sünger avcılığı yapanların % 10’unun işe başladıktan hemen sonra öldüğü, % 15’inin de hayatları boyunca kötürüm kaldığı belirtilmekteydi²⁷. 1903 yılına ait Osmanlı Devleti’nin resmi bir yayınında *yalnız Cezair-i Bahr-i*

²¹ *Cezâir-i Bahri Sefid Sâlnâmesi*, H. 1321 [M. 1903], s. 194- 195; Deveciyan, *a.g.e.*, s. 304.

²² *B.O.A., ŞD.*, 2507/ 24, 14 R 1305, [1887]; Yürekli, *a.g.m.*, s. 78- 79 ve 84; Deveciyan, *a.g.e.*, s. 304; Süngercilerin dalış sürecinde yaşadıkları diğer sağlık sorunları arasında özellikle vücutta uyuşma, hissizlik, üriner ve defekasyonda fonksiyon bozuklukları, eklem ve göğüs ağrıları, bayılma, konuşma zorlukları, baş ağrısı, baş dönmesi, karın ağrısı, mide bulantısı ve kusma, nefes darlığı, görme bozuklukları, kulak çınlaması gibi vakalar da söz konusuydu. Akın Savaş Toklu, Maide Cımsıt, “Sponge Divers of the Aegean and Medical Consequences of Risky Compressed- Air Dive Profiles”, *Aviation, Space and Environmental Medicine*, Vol. 80, No. 4, April, 2009, s. 416.

²³ *Cezâir-i Bahri Sefid Sâlnâmesi*, H. 1321 [M. 1903], s. 193- 194.

²⁴ Deveciyan, *a.g.e.*, s. 305.

²⁵ Taylan Akkayan, “Kaybolan Bodrum Sünger Avcılığı ve Avcıları”, *Acta Turcica- Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1/ 1, 2009, s. 253.

²⁶ *A&P* [1891 yılı raporu], 1892, s. 12.

²⁷ *B.O.A., Y. MTV.*, 91/ 26, 20 Ş 1311, [1894]. Trablusgarp vilayetinden Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen resmi bir yazıda da “...Trablusgarp, Bingazi ve Sefakis sevahilinde (sahillerinde) 30- 40 kulaç suda makine ile sünger sayd eden (avcılık yapan) Rum sandalında her sene bir hayli âdem telef olduğu cihetle onların tahkik olunması...” istenmekteydi. *B.O.A., ZB.*, 316/ 26, 30 Mayıs 1316, [1898].

*Sefid Vilayeti süngercilerinden senede takrîben (yaklaşık) elli kadar telefât vukû' bulduğu ve birçok kimselerin hareketinden mahrûm kaldıkları bilgisi verilmekteydi*²⁸. Deveciyan ise 1915 yılına ait eserinde bu konuya ilişkin olarak yıllık her yüz dalıştan on beşinin kazayla sonuçlandığı bilgisiyle bir ortalama değer sunmaktaydı²⁹.

Skafander Makinesinin Kullanımı: “Serbestlikten Yasağa”

1865 tarihinde İngiltere'nin Kıbrıs Komiseri Lord Daner'in Osmanlı hükümetinin Skafander kullanımını yasaklama girişimine karşı çıkmak için Babîâlî'ye yazmış olduğu bir mektubundan anlaşıldığı üzere, sünger avlamak için skafander makinesi Osmanlı kara sularında ilk kez 1850'li yılların başında kullanılmaya başlanmıştır. Lord Daner'in skafander makinesinin Cezair-i Bahri Sefid adalarında on beş seneden beri kullanılan bir cihaz olduğunu savunması, bu makinenin hangi tarihten itibaren kullanıldığına ilişkin önemli bir ipucu sunmaktadır³⁰. 1865'lerde resmi kayıtlar skafander makinesinden “...sünger saydında (avcılığında) istimal olunan (kullanılan) ve adına makine denilen teneffüs aleti...”³¹ şeklinde bahsetmektedir.

Skafander makinesiyle avcılık yapan süngerciler makinesiz dalarak avcılık yapanlar gibi süngerleri elleriyle toplayarak bir ağ torbaya koyuyorlardı. Aralarındaki en önemli fark ise skafander makinesini kullananların diğerlerine kıyasla su altında daha uzun süre kalarak avcılık yapmalarıydı. Bir süngerci skafander kullanarak bir sezonda 8000 ince, 10000- 12000 civarında kaba sünger çıkarabilirken, makinesiz dalarak avcılık yapan süngerci ise 1000- 2000 arasında ince, 600- 700 kadar da kaba sünger çıkarıyordu³². Skafander makinesi, denizin dibine dalan bir süngerciye suda bir saatten fazla kalabilme avantajı sağladığından, daha fazla sünger avı fırsatı sunuyordu. Makinesiz- çıplak dalanların suda kalış süreleri ise ortalama üç dakikaydı ve skafander kullanan süngercilere kıyasla daha az miktarda sünger avı gerçekleştiriyordu³³. Çıplak dalan süngerciler suyun altında geçirecekleri birkaç dakikalık zamanda büyük süngerleri avlamaktan başka bir şey düşünmezken, skafanderli dalgıçlar suyun altında daha uzun süre kalma üstünlüğünü kullanarak, sünger tarlalarına zarar vermek pahasına deniz dibindeki irili ufaklı tüm süngerleri toplamaktaydı. Skafander ile avcılık yapan süngerciler bu türden küçük sünger ve beraberindeki sünger tohumlarını topladıkları zaman ise gözlüklerinin [skafander dalma aygıtında formaya vidalarla sabitlenmiş madeni başlıktaki lombozların³⁴] kendilerini aldattığını iddia ediyorlardı³⁵. Skafander makinesinin kullanımına karşı oluşan ilk tepkiler arasında bu ayrıntı önemli bir yere sahiptir. Bu durum, küçük süngerlerin yeteri büyüklüğe erişmeden koparıldığı ve sünger tarlalarında büyük tahribatlar meydana getirdiği gerekçesiyle, skafander kullanımının zararları arasında hükümete en çok bildirilen şikâyetler içinde yer almıştır³⁶.

Skafander ile sünger avına karşı oluşan tepkilerin bir başka nedeni ise büyük sermaye sahiplerinin bu iş kolu üzerinde denetimlerinin artmasıydı. Osmanlı karasularında başta çıplak dalmak üzere geleneksel yöntemlerle sünger avcılığı yapanların, skafanderle sünger avcılığında bulunanlarla eşit koşullarda rekabet etme imkânını kaybetmelerine bağlı olarak oluşan tepki sonucunda, yabancı tacirlerin mağazalarına sıkça saldırı ve yağma olayları meydana gelmeye

²⁸ Cezâir-i Bahri Sefid Sâlnâmesi, H. 1321 [M. 1903], s. 196.

²⁹ Deveciyan, *a.g.e.*, s. 305.

³⁰ Çoruh, *a.g.m.*, s. 81.

³¹ B.O.A., A. MKT. MHM., 383/ 89, 2 S 1284 [1867]; B.O.A., MV. 3/ 87, 12 § 1302 [1884].

³² Strohmeier, *a.g.m.*, s. 252.

³³ A&P, [1877- 1881 yılları ortak raporu], 1883, s. 1058.

³⁴ Türe, *a.g.e.*, s. 132- 137.

³⁵ Deveciyan, *a.g.e.*, s. 305.

³⁶ B.O.A., Y. MTV., 91/ 26, 20 § 1311 [1894].

başladı³⁷. Amerika ve Avrupa'da üretilerek özellikle gayrimüslim Osmanlı vatandaşları ve Avrupalılar tarafından daha derin denizlerde ve daha fazla miktarda süngerleri toplamak için Osmanlı karasularında kullanımı artan skafandere, sünger tarlalarında yarattığı söz konusu olumsuz etkileri dolayısıyla ilk defa 25 Mart 1865 tarihinde sınırlama getirildi. Buradaki amaç makine kullanımının yasaklanması değil, kullanımının denetlenmesi ve çıkarılan süngerin vergilendirme aşamasında yaşanan güçlükleri ortadan kaldırmaktı³⁸. Dolayısıyla skafander makinesinin kullanımı yasaklanmamış, sadece denetimi yönünde bir girişim söz konusu olmuştu. Bu durum skafander makinesinin kullanımına karşı oluşan tepkileri yatıştırmaktan uzaktı ve buna ilişkin tespit edilen ilk ciddi tepki Kalimnos adasında yaşandı. Kalimnos'da sünger ticaretiyle uğraşan, adada avlanan süngerleri ihraç eden İtalyan tebaasından Jan Mil, skafander makineleri satışını da üstlenerek süngercilik işinde büyük kazançlar sağlamıştı. Ancak bu durum makinesiz dalarak suda daha kısa süre kalan ve makineli dalgıçlara kıyasla çok daha az sünger toplayan dalgıçların tepkisini çekmekte gecikmedi. 1866 yılında bir grup süngerci toplanarak Jan Mil'in dükkânına yürüdü ve dükkânı basarak zarar verdi. Jan Mil sünger ticaretinde uzmanlaşan ve vekilliğini yaptığı sünger kumpanyasına verilen zararı İzmir'deki İtalyan Devleti konsolosuna bir protestoname çekerek bildirdi. Yaşananlar Rodos kaymakamının konu hakkında tahkikat başlatması ve sorumluların tespit edilerek cezalandırılmasıyla daha fazla büyümeden kontrol altına alındı³⁹.

Osmanlı Devleti'nin doğal zenginlik kaynaklarından biri olan süngerin ticari önemi yabancı sermayedarlar için de yeni bir rekabet sahası oluşturmuştu. Bunlar arasında diğerlerinden daha büyük ölçekte bir sermayeyle kurulan *İngiliz Sünger Şirketi* Rodos'ta faaliyet gösteriyordu. Firmanın sahipleri ise adadaki Katolik kurumlarının destekçileri olan Duçi ve Mas aileleriydi. Duçi ve Mas şirketi sünger çıkarma ruhsatı aldıktan sonra Rodos ve bağlı adalarda dalgıçlarla anlaşıyor, onlara kredi temin ediyor ve çıkardığı süngerin vergisini veriyordu. Ancak şirket yetkilileri, hemen tamamı dalgıçlıkla geçinen Herkit Adası'nda makineyle avcılık yapacak süngerci bulmakta sorun yaşıyorlardı. 1867 yılında Rodos'un İngiltere Konsolosu A. Biliotti tarafından İngiltere Sefareti'ne, oradan da Hâriciye Nezâreti'ne iletilen yazılarda, Herkit adasından Yuvanidi adlı bir şahsın firma işlerine müdahale ederek zarara sebep olduğu ifade edilmekte ve valinin gerekli tedbiri alması hususunda uyarılması istenmekteydi⁴⁰. Bu talep açıkça yabancı sermayenin, devletin destek ve güvence sağlaması yönündeki alışkanlık ve beklentilerinden kaynaklanıyordu⁴¹.

XIX. yüzyıl ortalarında İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya ve Avusturya özellikle Sömbeki, Kalimnos ve Rodos'tan çıkarılan süngerleri en fazla talep eden ülkeler haline gelmiş⁴², 1865- 1880 yıllarındaki sünger ticaretindeki artış eğilimi teknik bir yenilik olan skafanderin kullanımıyla daha belirgin bir hal almıştı⁴³. Sekafender'in sünger avcılığında kullanılması Osmanlı Devleti'nin hazine gelirlerine ve bu makineye sahip olan sermaye sahiplerine büyük karlar sağlamaya başladı. Skafander makinesinin kullanımının artmasıyla birlikte tarak, zıpkın ya da çıplak dalarak sünger avcılığı yapan dalgıçlar ise büyük zarara uğramaya devam ediyordu. Zarara uğrayan süngerciler, skafander ile avcılık yapanların sünger tohumlarını mahvettiğini ve avlanacak sünger alanı

³⁷ Fevziye Abdullah Tansel, "Akdeniz Adalarının Elimizden Çıkması İçin Hususi Mektuplarına Göre Namık Kemal'in Mücadele ve İkazları", *Belleten*, XXIII/ 89- 92, Ankara, 1959, s. 493; *Cezâir-i Bahri Sefid Sâlnâmesi*, H. 1321 [M. 1903], s. 240.

³⁸ Çoruh, *a.g.m.*, s. 82; Bu sınırlamanın yaklaşık bir yıl kadar sürdüğü tespit edilmektedir. *B.O.A., Y. MTV.*, 91/ 26, 20 Ş 1894 [1894].

³⁹ *B.O.A., HR. TO.*, 276/ 78, 26 Aralık 1866.

⁴⁰ Örenç, *a.g.e.*, s. 511.

⁴¹ Yaşar Bülbül, Rahmi Deniz Özbay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Teknolojiye Karşı Direncin İktisat Tarihi", *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 9/ 4, Eylül 2007, s. 38.

⁴² Scherzer, *a.g.e.*, s. 94.

⁴³ Yürekli, *a.g.m.*, s. 89.

bulamadıklarını içeren pek çok şikâyeti hükümete bildiriyorlardı⁴⁴. Dahası Patmos, Leros, Astipales ve Tilos adalarının sakinleri, 1867 yılında dalma aygıtlarının ortaya çıkmasından sonra sünger avını tamamıyla terk etmişti. Bunun nedenleri her mevsimde sünger yataklarını tarayan dalma aygıtlarıyla baş edememeleri ve bu aygıtları alacak parasal güce sahip olmamalarıydı⁴⁵.

1880'lerin hemen başında Rodos, Sömbeki, Kalimnos, Halki ve Güney Sporad adalarında sünger avcılığı yapan botların yaklaşık üçte biri skafander kullanıyordu. Osmanlı hükümeti skafander makinesi kullanımına bağlı olarak ölüm ya da kaza vakalarının artmasına ve sünger tarlalarına verdiği zarara ilişkin çok sayıdaki şikâyete daha fazla ilgisiz kalamadı ve söz konusu şikâyetleri gerekçeleriyle beraber göz önünde bulundurarak 1881 yılının sonunda makineyle sünger avcılığını yasaklama kararı aldı⁴⁶. Alınan bu karar 9 Ocak 1882 tarihli *Zabıta-yı Saydiye Nizamnamesi* ile yürürlüğe girdi. *Zabıta-yı Saydiye Nizamnamesi*'nin yürürlüğe girmesinden bir hafta kadar önce İngiltere sefareti "*İngiltere Devleti'nin süngerin kesretine (çoğalmasına) mani olacak surette sünger saydını (avcılığını) asla teşvik arzusunda olmadıkları[nı]*" belirten bir resmi yazıyı Babiâli'ye göndererek alınan kararın uygulanmasının ertelenmesini istemişti. Söz konusu resmi yazıda İngiltere Devleti'nin sünger avcılığında süngerlerin zarar görecektir şeklinde toplanmasına asla izin vermek istemediği ve fakat birçok İngiliz sermayedarının süngercilik yaptığını, bu durumdan İngiliz sermaye sahiplerinin ciddi derecede etkilenecekleri de yer alıyordu. İngiltere Devleti konuya ilişkin karma bir komisyonun kurulmasını bu komisyonun aldığı nihai karara kadar *Zabıta-yı Saydiye Nizamnamesi*'nin uygulanmamasındaki ısrarlarına rağmen⁴⁷, Osmanlı hükümeti *sünger sayd ve ihracı hakkındaki nizamnameyi* yürürlüğe koydu. Nizamname 52 maddeden oluşuyordu. Makineli sünger avcılığına ilişkin yasak "...skafander denilen alat vasıtasıyla dahi sünger saydı memnu'dur..." şeklindeki 29. maddeyle hükme bağlandı. 29. maddede aynı zamanda yasağa uymayanların ilk önce sandallarının alınacağı ve ağlarına el konulacağı, bunun tekrarı halinde ise sandalların zabt olunmaktan başka kendilerine 50 liradan 100 liraya kadar para cezası verileceği de yer alıyordu⁴⁸.

Skafander Yasağı: "Arbededen İsyana"

1882 tarihinde kabul edilen sünger avcılığında makine kullanımı yasağı, bu tarihten iki yıl kadar önce rıhtım şirketinin uygulamaya başladığı ağır vergilerle birleşince, 1882 yılı sonunda Osmanlı karasularında süngerin yıllık ihracat değeri 1881 yılına kıyasla yarı yarıya geriledi⁴⁹.

⁴⁴ Tansel, *a.g.e.*, s. 422.

⁴⁵ Deveciyan, *a.g.e.*, s. 304; "...1866 senesine kadar Suriye sahillerinden 800'ü mütecaviz (fazla), Kalimnos ceziresinde (adasında) 370, ve Herkit ceziresinin 100'den mütecaviz ve Sömbeki ceziresinin 370, Meis ceziresinin 50'den ziyade (fazla) sünger gemileri..." bulunuyordu. *B.O.A., Y. MTV.*, 91/ 26, 20 Ş 1311 [1894]; Bu gemilerden yalnızca 150 tanesinin Osmanlı tebaasına ait olduğu tespit edilmektedir. Ancak zaman içinde teknolojiye ileriye ve sünger çıkarma tekniklerinde ve aletlerinde meydana gelen gelişmeler, sünger çıkaran kayıkların da doğal olarak azalmasına sebep oldu. Mesela 1860'lı yıllara kadar 370 kayığı olan Kalimnos adası sakinlerinin bu tarihten sonra 36 kayığının, 800 kayığı olan Suriye Vilayeti'nin ise sadece 40 kayığının kalması, bu sektörün uğramış olduğu çöküntüyü ortaya koymaktadır. Çoruh, *a.g.m.*, s. 80; Collas, *a.g.e.*, s. 225, 234- 236 ve 238.

⁴⁶ *A&P* [1877- 1881 yılları ortak raporu], 1883, s. 1058.

⁴⁷ *B.O.A., HR.TO.*, 260/ 35, 29 Kasım 1881.

⁴⁸ *Düstur*, Tertip: 1, Cilt: 2, Madde: 29. s. 122- 130.

⁴⁹ *A&P* [1882 yılı raporu], 1883, s. 1058-1059; Artan rıhtım vergileri dolayısıyla sünger artık eskiden olduğu gibi İzmir limanından değil Sömbeki, Kalimnos ve Rodos'tan yüklenmekte ve böylece hayli ağır rıhtım vergilerinden de kaçınılmaktaydı. *A&P* [1885 yılı raporu], 1886, s. 11- 12; Süngercilik yapan tekne sahiplerinin ödemekle yükümlü oldukları vergiler *sayd-ı bahri*, *ruhsatiye*, *gümrük* ve bunlara ek olarak *hayır vergileri*yd. Süngercilikten alınan bu vergilerin Osmanlı hazinesine sağladığı katkı önemlidir. Sayd-ı bahri vergisi süngercilik gelirine ilişkin yılda bir defa % 20 oranında alınmaktaydı. Ruhsatiye vergisi ise süngercilerin kendi limanlarından başka süngercilik alanlarına gittiklerinde ödemekle yükümlü oldukları ve sünger çıkartılan her gün için ödedikleri bir miktar vergiydi. Sünger satıcılarının alım ve satımında ödedikleri hayır vergisi ise 1890 yılında süngerin toplam değerinin % 2,5'luk bir kısmı olarak belirlenmişti. Bunun % 1,5'luk kısmı satıcı, % 1'lilik kısmı da alıcı tarafından ödenmekteydi. Bu vergi Ege adaları sakinlerinin ihtiyaç duyacağı doktor, dispanser ve okul gibi ihtiyaçların karşılanması amacıyla toplanmaktaydı. Gümrük vergileri de süngerin ihracatı sırasında ödenen ve çoğu zaman sünger üretimi ile ticaret hacmini doğrudan etkileyen

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

Makinesiz, çıplak dalış yapan dalgıçların sünger avında kullanılan makinelerle denizin dibindeki tüm süngerlerin kökünden söküldüğü ve sünger tohumuna zarar verdiği iddiaları yüzünden hükümetin işin ciddiyetini tam olarak düşünmeden getirdiği bu yasa, hem sünger ticaretini olumsuz etkilemeye başladı ve hem de süngerciler arasında amansız bir kavgayı beraberinde getirdi⁵⁰. Skafanderle sünger avcılığının yasaklanmasından hemen sonra makinelili sünger avcılarıyla makinesiz –çıplak- dalgıçlık yapan süngerciler arasında meydana gelen kargaşa Rodos’a bağlı Sömbeki adasında geniş boyutlara ulaştı. Sömbeki halkının büyük bir kısmı geçimini sünger ticaretiyle sağlıyordu. Rodos’ta hayvancılık için mera alanları çoktu ve ada halkının tarımdan sonra ikinci en önemli geçim kaynağını hayvancılık oluşturmaktaydı, hâlbuki Rodos’a bağlı Sömbeki kazası ise genelde taşlık olması nedeniyle tarıma elverişli bir ada değildi ve bu yüzden adanın birinci önemli geçim kaynağı süngercilikti. İhracatının en büyük bölümünü sünger ve bir miktarını da ahtapot oluşturmaktaydı⁵¹.

1884 yazında, Sömbeki adasında sünger avcılığı yapan adi dalgıçlar makineyle sünger avının yasaklanmış olmasına rağmen makine kullanarak süngerciliğe devam eden bazı dalgıçların alet ve edevatlarını parçalayarak kitlesel anlamda bir tepki hareketi başlattı. İlk başta “*küçük bir arbede*” zannedilen olay birden büyüdü. Makinesiz, geleneksel yöntemlerle dalarak sünger avı yapan yirmi otuz kişilik grup, makineyle av yapan süngercilere saldırmakla kalmadı aynı zamanda bu makineleri süngercilere satan esnaftan Katriyos’un mağazasına da ciddi zarar verdi. Olay Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti’ne bildirildi ve Sömbeki’ye jandarma kolları gönderildi. Gerginlik yatışmak yerine daha da büyüdü ve süngerciler hükümet konağıyla birçok mağazayı taşa tuttu. Tüm şiddetiyle devam eden olaylar esnasında sünger avcılığında kullanılan makinelerin çoğu da zarar görerek kullanılamaz hale gelmişti. Cezair-i Bahr-i Sefid Valisi Macit Paşa Sömbeki’deki ayaklanmayı bastırmak için İzmir’den bir miktar asker temin etti ve olaya karışan dalgıçların yakalanması, zarara uğrayan tüccarlara tazminat ödeneceği sözü ve isyan eden dalgıçların cezalandırılmasıyla son buldu⁵².

Hükümet Sömbeki adasında bozulan asayişini yeniden tesis etmiş ancak süngercilerin sorununa kalıcı bir çözüm bulmamıştı, bu nedenle adadaki gerginlik daha büyük bir kitlesel hareketle tekrar kendini gösterdi. Makinesiz dalgıçlar Rodos mutasarrıfı aleyhinde gösteriler yapmaya başladı ve hatta mutasarrıfa saldırmaktan geri durmadı. Cezair-i Bahr-i Sefid Valisi Hakkı Paşa ise olayı yakından takip etmek için Mayıs ayının başında Sömbeki adasına gitti. Vali sabaha karşı dört sularında çıktığı Sömbeki’de kalabalık bir grupla karşılaştı. Karantina dairesine giden Vali yaklaşık dört bin kişiden oluşan kalabalık içinden on beş kadar şahsı bu grubun sözcülüğünü yapması için yanına çağırdı. Görüşme esnasından *meclis-i idare ve mahkeme-i bidayet ve ihtiyar meclisleriyle muhtarlar* da hazır bulundu. Kalabalığı temsil eden on beş kişilik grup padişahın adaletini talep ederek sorunlarını aktardı. Makinelili sünger avcılığının yasaklanmış olmasından memnundular. Ancak yasağa rağmen hala makineyle sünger avcılığının yapılması onları rahatsız ediyordu. Vali Hakkı Paşa tüm sorunları dinledi ancak o da kalıcı bir çözüm getirmek yerine “*15 kadar nefer-i zabıta taşılarla darp etmek ve daha sonra makine ashabının (sahiplerinin) mağazalarına girerek makineleri kırmak gibi harekâtın*” pek çirkin olduğundan bahsedip hiddetlendi. Ayrıca memleketin muhafazasının hükümetin en birincil vazifesi olduğunu ve bunun hilafına hareket edenlerin gerekli cezaya çarptırılacağı imasında bulundu. Üstelik *Mansure Vapuru*

önemli bir başka vergiydi. Yürekli, *a.g.m.*, s. 86- 87; Örenç, *a.g.e.*, s. 510; Collas, *a.g.e.*, s. 238. Sonbaharda kurutulup temizlenen süngerlerin nakliyesi, Sömbeki, Rodos ve Kalimnos adalarından haftada bir düzenli sefer yapan İngiliz ve Türk gemiler tarafından ve İzmir üzerinden çeşitli ülkelere yapılmaktaydı. Strohmeier, *a.g.m.*, s. 251; Scherzer, *a.g.e.*, s. 94.

⁵⁰ Rahime Baş, *Namık Kemal’in Rodos ve Sakız Mutasarrıflıkları (1879- 1888)*, Ege Üniv. Sos. Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008, s. 46 ve Collas, *a.g.e.*, 236.

⁵¹ *Cezâir-i Bahri Sefid Sâlnâmesi*, H. 1321 [M. 1903], s. 213 ve 215.

⁵² Tansel, *a.g.m.*, s. 492- 493.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

da Vali adaya geldikten birkaç saat sonra Sömbeki limanına gelmişti. On beş kişilik grup hem bu muazzam vapur ve askeri kuvvet karşısında ve hem de valinin kesin ve tehditkâr tavrı nedeniyle geri adım atarak eylemlerini sona erdirdi⁵³.

Sünger avcılığında kullanılan skafander yüzünden gerginliklerin yaşandığı bir diğer ada da Rodos'tu. Rodos'taki bu karışıklıklar skafander kullanmayan avcılarının bu ticaretteki gelirlerinin düşmesinden, kullananların da bu makinenin yasaklanması nedeniyle mağdur olduklarını iddia etmelerinden kaynaklanıyordu. 1884 yılı Kasım ayında Rodos adasında başlatılmak istenen nüfus sayımı sünger avcılarının aralarındaki bu kavga ve küçük çaptaki isyanlar nedeniyle bir türlü yapılamadı. Makinesiz sünger avcıları, makine ile avlananları denizin dibinde ne var ne yoksa aldıkları ve sünger tarlalarını bozdukları gerekçesiyle şikâyet ederek yasağın kontrollü bir şekilde uygulanmasını istiyorlardı⁵⁴. Hükümet yaşanan bu olaylar karşısında skafander makinesi kullanarak sünger avcılığında bulunanları daha sıkı bir şekilde takip etmeye başladı. Hatta bu yasağa uymayanların sadece ellerindeki makineler alınmakla kalmıyor, aynı zamanda bu makinelerle avlanan süngerlere de el konuluyordu⁵⁵.

Bu sırada sadece sünger avcıları arasında değil hükümet içinde de skafander kullanımı yasağının doğru olup olmadığı tartışmaları sürüyordu. Şura-yı Devlet söz konusu makineyle sünger avcılığının yasaklanmasının ortaya çıkaracağı sorunları hükümete rapor halinde hazırlayarak sundu. Raporda Bingazi, Girit ve Kıbrıs sahillerinde makineli kayıklarla sünger avcılığı için ruhsat tezkerelerinin verilmekte olduğu belirtilirken, aynı zamanda Osmanlı karasularında makineli kayıklara ruhsat verilmez ise hazinenin büyük zarara uğrayacağı hatırlatıldı. Şura-yı Devlet söz konusu raporunda Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nde kurulan komisyonun hazırladığı Meclis-i İdare-i Vilayet mazbatasına işaret ederek sünger avcılığında skafander yasağının üç temel nedenden kaynaklandığını savundu. Söz konusu üç nedenden ilki skafanderin kullanımıyla ölüm vakalarının artması, diğeri sünger tarlalarının mahvolmaya başlaması ve son olarak “*dalgıç esnafının intikahı (zayıflığı) ve ticaretlerini tazyik etmesi (sıkıntı vermesi)*” olarak bildirildi. Raporda, sünger avı esnasında meydana gelen kazaların makinenin layıkıyla kullanılamamasından ve çoğu ölümle sonuçlanan kazaların dalgıçların makinenin teneffüslerine yardım edemeyecek kadar çok derin yerlere gitmelerinden kaynaklandığı vurgulandı. Dalgıçların bu şekilde davranmasının altında yatan acı gerçek ise raporda “...*bunlar makineli kayak sahiplerine ve bir takım sermayedarana medyun (borçlu- verecekli) olarak borçlarını te'diye etmek (ödemek) üzere onların teşvikiyle teneffüslerini tehlikeye ilka' etmekte (tehliye atmak) oldukları Kalimnos ve Sömbeki cezireleri dalgıç vekilleri tarafından dermiyan olunmuş[tur]*” sözleriyle yer aldı⁵⁶. Şura-yı Devlet'in hazırladığı raporda Osmanlı karasularında makineyle sünger avlayamayan süngercilerin fırsat buldukça Kıbrıs sularında avlayabildikleri süngerleri Yunanistan'a naklederek orada sattıkları, Osmanlı karasularında skafander kullanımı yasağının devam etmesinin sünger ticaretinden elde edilen servetin Yunanistan'a geçme tehlikesi üzerinde duruldu. Şura-yı Devlet, “*teneffüse hidmet (hizmet) etmekle mahsus olan makineli kayıklarla sünger saydında (avcılığında) mazarrat (zararı) olmadığından memnuatın ref ve ilgası (yasağın kaldırılması) komisyonca bi'l-ittifak mütalaa kılındığı ve az zamanda çok sünger sayd olunabildiğinden (avlanabildiğinden)...*” makineler üzerindeki yasağın kaldırılmasının uygun olacağını belirtti⁵⁷.

⁵³ B.O.A., Y. MTV., 14/ 61, 14 B 1301 [1884].

⁵⁴ Baş, a.g.t., s. 73.

⁵⁵ 1884 Mayıs'ında Trablusgarp vilayeti sahillerinde yaşanan bu türden bir olay karşısında hükümet, yasağa rağmen makineyle sünger avcılığı yapanların 278 kilogramlık süngerlerine el koyarak hemen orada satışını sağladı. Ancak “*müşadere edilen 8 takım skafander makinesi değer-i kıymetiyle müşteri bulunamadığından*” bir türlü satılarak nakde çevrilemedi. B.O.A., ŞD., 2507/ 24, 14 R 1305 [1887].

⁵⁶ B.O.A., ŞD., 2507/ 24, 14 R 1305 [1887].

⁵⁷ B.O.A., ŞD., 2507/ 24, 14 R 1305 [1887]. Maliye Nezareti'ne yazılan raporlardan mültezimlere borçlu olan ve “*medar-ı maişetlerini istihsal edemeyeceklerini bir endişe-i azimetle gören*” fakir süngercilerin skafander aleti yardımıyla daha

Dönemin Rodos Valisi de makineyle sünger avcılığının devamından yana bir tavır sergilerken, söz konusu yasağın zararlarını Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği raporunda ayrıntılı bir şekilde bildirdi. Vali raporunda “*Makine denilen aletle ka'r-ı deryaya (denizin dibine) nüzul edenlerin (aşağı inenlerin) adi dalgıçlardan farkları telbis ettikleri (giydikleri) bir gömlek ile teshil-i teneffüs için (teneffüsü kolaylaştırmak için) istimal eyledikleri (kullandıkları) bir borudan ibaret olup bu aletin süngere ve sair hiçbir nev'i mahlûkat-ı bahriyeye zararı ve insanca mazarratta (zararda) adi dalgıçlardan hiçbir farkı olmadığı[nı]*” vurguladı⁵⁸. Dahası makineli kayıkların adi dalgıçlar tarafından kiskanıldığını da ima etti. Bir makineli kayığın idaresinin 1200 liradan fazla bir sermayeye muhtaç olduğunu ve yasağın devamı halinde Sömbeki ve Herkit adalarında 100 bin lira kadar büyük bir sermayenin tümüyle mahvolacağını, bunun da Sömbeki ve Herkit gibi ekonomisi süngerciliğe dayanan adaları büyük zarara uğratacağını belirtti. Üstelik Herkit ahalisinin sünger avcılığında makine kullanımının yasaklanmasından dolayı “*yevmiyelerinin tedarikinde aciz kalacaklarını, mektep vesair teessüsat-ı hayriyelerini kapamağa mecbur olacaklarını ve devlete maktuen vermekte oldukları vergiyi dahi veremeyeceklerini*” bildirdi⁵⁹. Diğer taraftan makineli sünger avcılığından memnun olmayan dalgıçların isyan etme olasılığı da vardı. Bazı adalar halkından makinesiz süngercilerin olası “*...etvar-ı serkeşane (dik başlı hareketler) ve kıyam (ayaklanma)*” hareketlerine karşı alınacak önlemler Şura-yı Devlet'in gündemini sürekli meşgul eden bir konuydu. Şura-yı Devlet makineli sünger avcılığının sürdürülmesi konusunda ısrarcı tavrını koruyor ve sözü geçen adalarda skafander kullanımına karşı olay çıkarmak isteyenlere gerektiğinde müdahalede bulunması için bir vapur ile biraz da askerin hazır bulundurulmasını istiyordu⁶⁰.

Makineli sünger avcılığının yasaklanması sorunu sadece geçimini süngercilikle temin edenlere değil, sünger ticaretiyle hazinesine büyük girdi sağlayan Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin ekonomisine de büyük zararlar vermektedir. Namık Kemal, yakın arkadaşı Agâh Efendi'ye Rodos Mutasarrıflığı'na tayini dolayısıyla yazdığı 10 Mayıs 1884 tarihli tebrik mektubunda bu konuya etraflıca değindi. Makineli sünger avcılığının yasaklanması nedeniyle sadece sünger kayıklarından Rodos'un 11.000 liralık gelirinin azalmaya başladığını ve olayın çok gülünç bir çekişmeden kaynaklandığını belirtti. Namık Kemal, makine alamayan adi dalgıçların makinenin sünger tohumunu mahvettiğine dair söylentiler çıkardığından yakındı. Gerçekte makinenin teneffüs borusu olduğunu vurgulayıp olayın çarpıtıldığını iddia etti. Şura-yı Devlet'in zannettiği gibi makinelerin kendi kendine denize inip süngeri kökünden kazımadığını anlattı. Sırf bu makine kullanımı yasağı nedeniyle Adalar Denizi'ndeki sünger ticaretinin, makineli avlanmaya müsaade eden başka ülkelere kaydığını ve ciddi bir gelir kaybı yaşandığına işaret ederek şu ayrıntıyı verdi: “*Rodos sancağı parasızlıktan boğuluyor. Şimdiye kadar valiler de tetkik etmediklerinden adi dalgıçlara hak verir dururlardı. Makine kullanmak yasağı kaldırılırsa o zaman Rodos sancağının durumu düzelir; vakıa İsporad (Sporade) adalarının ayak takımı böyle bir tedbirden memnun olmazlar; hatta bu davadan oralarda bir karışıklık olduğu da işitiliyor. Fakat bizler şunu-bunu hoşnut etmeği düşünecek ve karışıklıktan korkacak değiliz ya!*”⁶¹.

Namık Kemal Rodos Mutasarrıflığı zamanında İstanbul'la ve özellikle Dâhiliye Nazırlığı ile yazışmalarında makineyle avlanmanın şikâyet edildiği üzere denizin dibine zarar vermediğini, bu aletin avcılarının denizin dibinde daha uzun süre kalmalarına imkân vermekten başka bir

fazla derinlere inerek ve suda daha fazla kalarak hayatlarını tehlikeye attıklarına dair ihbarların uzun süre şikâyet konusu olduğu anlaşılmaktadır. **B.O.A. A.MKT. MHM.**, 531/ 33, 29 B 1311 [1893].

⁵⁸ **B.O.A., ŞD.**, 2346/ 14, 19 CA 1307 [1890].

⁵⁹ **B.O.A., ŞD.**, 2346/ 14, 19 CA 1307 [1890].

⁶⁰ **B.O.A., ŞD.**, 2346/ 14, 19 CA 1307 [1890].

⁶¹ Tansel, **a.g.m.**, s. 494- 495; Fevziye Abdullah Tansel, **Namık Kemal'in Hususi Mektupları, III**, TTK, Ankara, 1973, s. 422.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

özelliğinin olmadığını açıklamaya çalıştı. Makine yasağından dolayı devlet hazinesi sadece Rodos'tan senede 2000 liradan fazla zarara uğruyordu. Söz konusu makineyle sünger avcılığı yasağı sünger kaçakçılığını da artırmaktaydı. Yunanistan, Kıbrıs, Girit gibi kıyılarda makine ile avlanma yasak edilmediğinden sünger ticaretinin buralara kayması engellenemiyordu. Bu kıyılarda avlanan sünger avcıları zaman zaman kaçak olarak Osmanlı sularına da sızarak, Rodos adasının en büyük gelirlerinden biri olan süngeri Akdeniz'in diğer kıyılarına kaçırıyordu⁶². Sünger kaçakçılığı o kadar ciddi boyutlara ulaşmıştı ki, İzmir'deki İngiliz Ticaret Konsolosu 1884 yılına ilişkin raporunda sünger ihracatına ilişkin güvenilir kayıtların olmadığından yakınıyordu⁶³. Osmanlı hükümeti, Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti aracılığıyla skafander ile sünger avcılığı iznini ruhsat tezkeresi alanlara veriyordu. Bu tezkerayı alan süngercilerin avlandıkları yerler de yine adı geçen vilayetin bilgisi dâhilindeydi. Ancak geniş bir coğrafi alana yayılan Osmanlı karasularında sünger avcılığının denetimi tam anlamıyla sağlanamıyor “*tezkere alarak makine ile dahi hafıyyeten (gizli- saklı) sayd (avcılık)...*” vakalarına sıkça rastlanıyordu⁶⁴. Osmanlı karasularında yeteri kadar denetim sağlanamadığından hükümet özellikle yasak getirilen skafander makinesinin kullanımıyla kaçak sünger avcılığından hayli ciddi vergi ve gelir kaybı yaşamaya başladı. 1894 Şubat'ında Kalimnos İhtiyar Heyeti'nin sadece Kalimnos adasında yasağa rağmen 250 adet skafander makinesiyle kaçak sünger avcılığı yapıldığına ilişkin ihbarı bu açıdan dikkat çekicidir⁶⁵.

Yasağın kalkması durumunda sünger ticareti yeniden canlanacak ve Rodos bütçesi de bundan olumlu yönde etkilenecekti. Herkit ve Sömbeki halkı Namık Kemal'den bu yasağın kaldırılması için aracı olmasını istediler fakat Namık Kemal kendisinin de desteklediği bu talebi bir türlü Babıâli'ye kabul ettiremedi. Namık Kemal Babıâli'ye gönderdiği mektubunda yasak nedeniyle sözü geçen adalar halkının geçim sıkıntısına düştüğünü bu nedenle avlanmak üzere Yunanistan'a göç edeceklerini, Herkit ve Sömbeki ahalisinde kalan kişilerin de istekleri kabul edilmediği için yakında ayaklanabileceğini bildirdi. Çok geçmeden adalarda başlayan isyanlar Namık Kemal'i haklı çıkarttı. Namık Kemal'in Rodos'ta beklediği ayaklanmalar kendini önce Kaşot ve Kerpe'de ardından Herkit'te gösterdi. Herkit'teki ayaklanma ciddi ölçüde büyüdü, dükkânları, okulları, mahkemeleri kapatan halk, Namık Kemal'i makineli kayıklara ruhsat alması için Herkit'e çağırdı. Ayaklanma halkın isteklerinin Babıâli'ye bildirileceği vaadiyle yatıştırılabildi. Ancak adanın nüfus sayımı makineli av yasağı kalkana kadar mümkün olmadı. Sömbeki halkının da isyanları makine ile sünger avı yasağı kalkana kadar devam etti. Nüfus sayımı 1885 yılı Şubat'ında Kerpe'de ve diğer bazı adalarda olayların sakinleşmesiyle başladı⁶⁶.

Adalarda başlayan bu isyanlar hükümetin huzurunu kaçırmış ve toplum güvenliğini ciddi ölçüde tehdit etmişti. Bununla birlikte 1881'de başlayan sünger avcılığında makine kullanımı yasağı hem bu kârlı ticaretin ilerleyen yıllarda hayli zarar görmesine neden olmuş ve hem de hükümeti uğraştıran bir dizi isyanla karşı karşıya bırakmıştı. Bu süre içinde yasaktan en çok karlı çıkan hiç kuşkusuz makineli sünger avcılığını sürdüren ve Avrupa'ya sünger ihracatında rakipsiz kalan Yunanistan'dı⁶⁷. Osmanlı Devleti'nin 1881- 1885 arası ortalama yıllık ihracat değeri 106.000 sterlindi. Hâlbuki bu rakam bir önceki dört yıllık dönemde [1877- 1881 yılları ortalaması] 232.000 sterlin kadardı. Osmanlı hükümeti sünger avcılığında skafander makinesinin yasaklanmasının toplumsal ve ekonomik bakımdan olumsuz sonuçlarını değerlendirdi ve 1885 yılında dalğış elbiselerinin kullanım yasağını kaldırma kararı aldı⁶⁸.

⁶² Baş, **a.g.t.**, s. 73-76.

⁶³ A&P [1885 yılı raporu], 1886, s. 11- 12.

⁶⁴ B.O.A., ŞD., 2374/ 34, 4 Ş 1315 [1897].

⁶⁵ B.O.A., Y.MTV., 91/ 26, 20 Ş 1311 [1894].

⁶⁶ Baş, **a.g.t.**, s. 73-76.

⁶⁷ Strohmeier, **a.g.m.**, s. 255.

⁶⁸ A&P [1885 yılı raporu], 1886, s. 11- 12; 1881- 1885 yılları arasında hükümetin skafander ile sünger avcılığına yasak getirmesinin sünger ihracatını olumsuz yönde etkilediği anlaşılmaktadır. 1880'li yılların hemen öncesinde İzmir

12 Ağustos 1885 tarihinde Namık Kemal'in, Sadrazam Mehmet Sait Paşa'ya gönderdiği mektupta sünger ticaretinin makineli kayıklarla yapılmasına izin verilmesinden duyduğu sevinçi paylaştı. Bundan bir hafta kadar sonra Namık Kemal'in kızı Feride ile damadı Menemenli Rıfat Bey'e yazdığı mektubu, hükümet içinde skafander kullanımına izin verilip verilmemesi konusunda bölünmüşlük olduğuna ilişkin önemli detaylar içeriyordu. Mektupta makineli sünger avcılığının tekrar serbest bırakılmasından duyduğu memnuniyeti belirten Namık Kemal, Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen ve makineli sünger avcılığı yasağının kalkması yönündeki öneriyi içeren mazbatanın Dâhiliye Nazırı tarafından hasıraltı edildiğini belirtmekteydi. Mektubu ilginç kılan bir başka ayrıntı da makineli sünger avı üzerindeki yasağın kendi çabasıyla kalktığını belirten şu sözleri oldu: “*Sadr-ı âzam’a hani herkes hırsız, sizden başka para çalmayan yok, anın için sizi tasdi’ ediyorum yolunda bir mektup yazmamış mı idim, herif, alâ-rağm-ül vükela anı meclise koymuş, suretleri okunmuş, memnuıyyeti o kağıt üzerine lağvedildi*”⁶⁹.

Zor Bir Denklem: “Eski ve Yeninin Toplamı= Çıkar Çatışması”

Şura-yı Devlet kararıyla yasaklanan skafanderin kullanımı Meclis-i Mahsusa-i Vükela kararıyla serbest bırakılmış ve Zabıta-yı Saydiye Nizamnamesi'nde gerekli düzenlemenin yapılmasıyla tekrar kullanımına izin verilmişti⁷⁰. 1882 yılı başında yürürlüğe giren *Zabıta-yı Saydiye Nizamnamesi*'nin 29. maddesindeki makineli sünger avcılığının yasaklanması hükmü tarakla sünger avcılığını da yasak kapsamına almıştı. 1885'de makineli sünger avcılığına yeniden izin verilmesi tarak aletinin de kullanılmasının önünü açıyordu. 1885 Mayıs'ında Vesino cemaati vekilleri sünger avcılığında kullanılan tarakların asırlarca mevcut olup gayet derin sularda işlediğini belirten bir mektupla tarak ile sünger avlanması yasağının kaldırılması isteğini ve sözü geçen aletle sünger avlama taleplerini Babıâli'ye iletti⁷¹. Hükümet benzer diğer başvuruları da dikkate alarak 1882 yılından itibaren kullanımı yasaklanan alkarna yani tarak makinesinin kullanımına 1885 yılından itibaren tekrar izin verdi⁷². Sünger avcılığında tarak makinesinin tekrar kullanılacak olması Yunan hükümetini de hayli memnun etmişti. Yunanistan sefareti 1885 Temmuz'unda Babıâli'den “...*bu meselede alakadar olan Yunan tebaasının kesretine mebni (fazlalığına bağlı olarak) sefaret-i kraliyeye tebligat-ı mezkureden dolayı beyan-ı teşekkürle beraber şimdiye kadar müsadere olunan (zorla alınan) tarakların ashabına (sahiplerine) iadesi hakkında evamir-i lâzimeyi (gerekenin yapılmasını) istirham (rica) eylediğini*”⁷³ bildirdi. Yunanistan sefareti makineli kayıklarla sünger avı yasağı kalkmadan önce 1884 yılında Hariciye Nezareti'ne başvurarak Yunanlı süngercilerin müsadere olunan makinelerinin iadesini ya da satılarak bedellerinin kendilerine verilmesini talep etmiş, Hariciye Nezareti hukuk müşavirliği ise düzenlediği mütalaa namesinde bu talebi reddetmişti⁷⁴. Makineyle sünger avı yasağının kalkmasından hemen sonra Şura-yı Devlet “...*mezkûr makinelerin sahiplerine iadesi muvafık-ı hakkaniyet (adaletle uygun) olacağı...*” gerekçesiyle sünger avında kullanılan makinelerin Yunanlı süngercilere iade edilmesine karar verdi⁷⁵.

limanından ihraç edilen ürünler içinde sünger % 7'lik bir orana sahipti. Söz konusu skafander ile sünger avcılığının yasaklanması ve bundan sağlanan vergilerin artması nedeniyle bu pay 1880'lerin başından 19. yüzyılın sonuna kadar geçen sürede % 4'e düşmüş ve hatta söz konusu yüzyılın sonunda % 1'lik bir düzeye gerilemişti. Yürekli, **a.g.m.**, s. 89.

⁶⁹ Tansel, **a.g.m.**, s. 505.

⁷⁰ **B.O.A., ŞD.**, 2495/17, 1 R 1303 [1886].

⁷¹ **B.O.A., HR. TO.**, 528/ 107, 19 Mayıs 1885.

⁷² Deveciyan, **a.g.e.**, s. 308.

⁷³ **B.O.A., HR. TO.**, 312/ 10, 23 Temmuz 1885.

⁷⁴ **B.O.A., DH. MKT.**, 1352/ 94, 28 N 1303 [1886].

⁷⁵ Rodos Mutasarrıflığı 14 Ekim 1887 tarihinde Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne bir yazı göndererek Sömbeki'de tezkere almaksızın sünger avcılığı yapanların kayıklarının zapt ve müsaderesinin sebep olacağı sakıncalardan dolayı bu gibi tezkeresiz zıpkın, tarak ve makinelerden iki veya üç kat resim alınmasının daha uygun olacağını bildirmişti. **B.O.A., DH. MKT.**, 1450/ 38, 06 M 1305 [1887]. Akdeniz'de sünger avcılığında büyük bir sorun olarak ortaya çıkan kaçak avlanma özellikle teknolojileri iyi durumdaki Yunanlı teknelerin Girit taraflarında sıkça sergiledikleri bir durumdu. Avlanma

Gerçi makineli sünger avcılığının tekrar serbest bırakılması irade-i şahanenin yorumlanmasından kaynaklanan ilginç bir tartışmayı da beraberinde getirmişti. Süngercilik yaparak geçimlerini sağlayan ve zaten makine yasağının kalkmasından hoşnut olmayan bir kısım dalgıç yasağın sadece skafander makinesi için kalktığını, tarak aleti için ise devam ettiğini savunuyordu. Bu durumun makine kavramıyla sadece skafanderin akla gelmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Dâhiliye Nezareti gittikçe artan bu tartışmalara "...balık saydında (avcılığında) istimal olunan (kullanılan) taraklardan maada (başka) sünger saydında istimal olunan tarakların dahi memnuiyeti merfû' (kaldırılmış) olduğu[nu]..." bildirerek son verdi⁷⁶.

1885 yılında makineyle sünger avlama yasağının kalkmasından sonra, bazı makinesiz sünger avcılığı yapan dalgıçlar, makineli kayıklarla rekabet edebilmek için kayıklarına skafander makinesi almaya başladı. Devlet bunu kredi vererek teşvik de etti. Örneğin "*Rodos'a tabi Herkit adası ahalisinin sünger saydı için muhtaç oldukları kayıkların teçhizi zımında (maksadıyla) bankalara tevdi olunan (verilen) meblağdan ahali-yi merkumeye 1100 liranın lüzum-u ikrazı (borç verilmesi)*" ile sünger avcılarının kayıklarının donanımı için destek verildi. Bununla birlikte döneme ilişkin Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti ile Maliye Nezareti arasındaki yazışmalar, geleneksel yöntemlerle sünger avlayanların makine alımında Menafî Sandıklarından da yararlandıklarına işaret etmektedir⁷⁷.

Bir kısım süngerci esnafı ise sünger avcılığında makine kullanımına tekrar izin verilmesinden hiç de hoşnut değildi. Makineli sünger avcılarıyla rekabet etme imkânlarının kalmadığını ve makinenin sünger tarlalarına zarar vereceği yönündeki şikâyetlerini ısrarla sürdürüyorlardı. Özellikle bu şikâyetler Rodos sancağının tarım üretimi açısından en fakir kazası olan Meis Adası'ndan geliyordu. Ada halkının yıllık mahsulâtı 3500 kıyye üzüm ile 150 kıyye miktar incirden ibaretti. Adada sadece 40- 50 kadar badem ağacı vardı. Ada halkı geçimini daha çok süngercilikten sağlıyor, kısmen de esnaflık ve çok azı da tarımla ilgileniyordu⁷⁸. Meis adası Rum Patrikliği'nden Maliye Nezareti'ne "*Rodos sancağına tabi Meis adası ahalisinin medar-ı maiyetleri (geçimleri) sünger saydına (avcılığına) mahsus olduğu halde makine ile sünger ihracına teşebbüs olunmaktan naşi (dolayı) tohumları harap eylediği beyanıyla*" şikâyet dilekçeleri gönderildi⁷⁹. Dahası makineli kayıklarla rekabet edemeyen pek çok çıplak dalgıç, aileleriyle beraber adalardan göç etmek için hükümete başvurmaya başladı. 1889 yılında Kalimnos adası sakinlerinden makinesiz sünger avcılığı yapan bazı aileler skafander ile sünger avlanmasından dolayı geçimlerini sağlayamadıklarını gerekçe göstererek Güldür mevkiine göç etmeye karar verdi. Geleneksel yöntemlerle sünger avcılığı yapan bu otuz aile hükümete gönderdikleri dilekçelerde

nizamı gereği kaçak av yapan tekneye el konuluyordu. Ancak müsadere uygulaması, bilhassa Yunanistan'ın ısrarlı talepleri üzerine 1887'de değiştirilerek para cezasına çevrildi. Buna göre kaçak avlanan zıpkın, tarak ve dalgıç kayıklarından bir ve makinelerden iki veya üç kat vergi alınacaktı. Ayrıca Sömbeki'den çıkıp Girit, Kıbrıs ve Mısır sularında sünger avlayacak kayıkların Rodos mutasarrıflığından almaya mecbur oldukları tezkireye yabancı ülke vatandaşları tâbi değildi. Böyle bir talep olursa sefaretten de müdahale gecikmiyordu. Örneç, **a.g.e.**, s. 512. Osmanlı hükümetinin kaçak sünger avcılığında müsadere uygulamasını kaldırarak para cezasını yürürlüğe koyması müsadere edilen makinelerin "*değer-i kıymetiyle müşterî bulunamaması*" sorununu da çözmüş oldu. **B.O.A., ŞD.**, 2507/ 24, 14 R 1305 [1887].

⁷⁶ **B.O.A., ŞD.**, 2495/17, 1 R 1303 [1886]; Dâhiliye Nezareti söz konusu resmi yazısında "...sünger toplamada kullanılan ve ismine makine itlak edilen (denilen) aletler ne süngere ve ne de istirdye ve balık ve sair gibi şeylere asla mazarrat iras etmemekte (zarar vermemekte) olmasıyla ve iş bu alet ka'r-ı deryada (denizin dibinde) serbestçe teneffüs etmeğe ve biraz ziyade (fazla) durmağa mahsus bulunmasıyla beraber makine kayıklarının men edilmesi hususunda mukaddema (önceden) bazı taraftan dermiyan edilen (öne sürülen) beyanat muvafık-ı hal (uygun) olmadığı ve mahaza memnuiyetin (yasağın) devamı makineler tedariki uğrunda 100 bin lira kadar para sarf eden ve sanat ve ticaretleri sünger saydına bağlı olan Herkit ve Sömbeki ahalisine pek büyük bir hasarı ve senevî 3000 altın kadar olan resmin (verginin) alınamamasıyla hazinenin ziyanına müstelzim (sebeb) olduğunu" da belirtti. **B.O.A., ŞD.**, 2496/18, 1 R 1303 [1886].

⁷⁷ **B.O.A., DH.MKT.**, 1353/ 7, 4 L 1303 [1886].

⁷⁸ **Cezâir-i Bahri Sefid Sâlnâmesi**, H. 1321 [M. 1903], s. 226.

⁷⁹ **B.O.A., DH. MKT.**, 1445/ 77, 20 Z 1304 [1887].

Turkish Studies

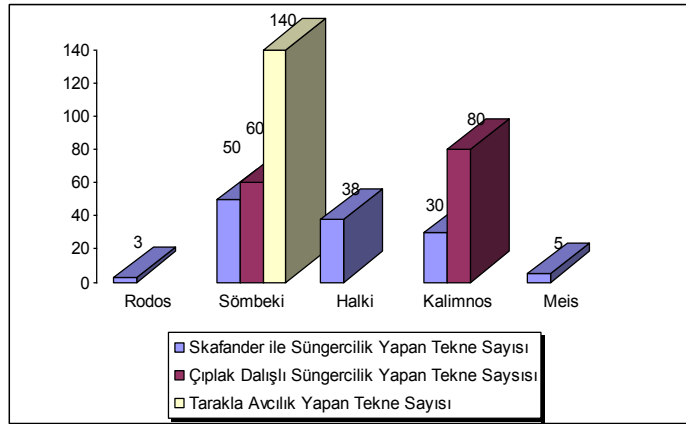
International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

“*temin-i maişetleri*” için Hayrabolu civarındaki Güldür mevkiinden ellışer dönüm yer talep ederek süngerciliği bırakıp tarımla uğraşmak için izin istiyordu⁸⁰. Kalimnos’da makineli sünger avcılığı karşısında geçimlerini sürdüremeyen adi dalış yapan “*zavallı süngerciler artık memleketlerinde geçinemediklerinden terk-i vatan ile dağılmaya başlamıştı*”. Hatta göç ettikleri yerler arasında Amerika bile vardı. Eğer “*Osmanlı sularında sünger makinelerinin ıslahı çaresine bakılmaz ise bunca teba-yı şahanenin süngercilik sanatı külliye mahv olması ve geçinemeyen ahalinin terk-i diyar öteye beriye dağılacağı*” geçimini süngercilikle sağlayan ada ahalisi temsilcileri tarafından merkeze bildiriliyordu⁸¹.

Hükümet sünger avcılığında makine kullananlarla, kullanamayan kesimi aynı anda memnun edemiyordu. Ancak skafander makinesinin kullanılmasıyla süngercilikten elde edilen gelirlerin artış eğilimi içine girdiği açıktı. Bu artış eğilimini belirleyen faktörlerden ilki skafander yardımıyla denizin dibinde uzun süre kalan dalgıcın daha fazla sünger avlaması diğeri ise sözü edilen makine sayesinde sünger toplama faaliyetinin 1890’ların başından itibaren kış aylarında da yapılmaya başlamasıydı⁸². Skafander makinesinin kullanılmaya başlaması sünger avcılığında dalgıç iş gücü artışını da beraberinde getirmişti. İzmir İngiliz Ticaret Konsolosu 1891 tarihinde yazdığı raporunda birkaç yıl önce dalış takımı kullanan her teknenin 15 tayfası dışında 4 dalgıçla süngere çıktığından ancak bunun 1891 yılında 6, 7 ve hatta 8 dalgıca kadar arttığından ve tüm tekne mürettebatının 20’ye ulaştığından söz etmekteydi⁸³.

Osmanlı Devleti’nde süngercilik faaliyetlerinin ve ticaretinin en çok geliştiği beş ada ve Bodrum kazası hakkında sunulan sünger avcılığı yöntemine ilişkin aşağıdaki tablo 1 ve tablo 2’den de anlaşıldığı üzere sözü edilen bölge genelinde XIX. yüzyılın sonlarında tarakla sünger avlayan tekne oranı % 41’lik bir değerle birinci sırada, ekipmansız sünger teknesinin oranı % 31’lik bir değerle ikinci sırada, makineli sünger avcılığı yapan tekne oranı da % 28’lik bir değerle üçüncü sıradaydı.

Tablo 1: XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı sularının bazı bölgelerinde sünger avcılığı yapan tekne sayıları (Kaynak: A&P [1891 yılı raporu], 1892, s. 15).

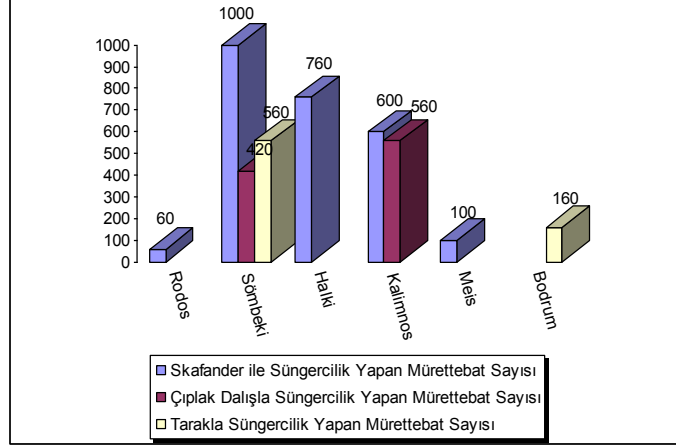
⁸⁰ B.O.A., DH. MKT., 1521/ 104, 7 ZA 1305 [1889].

⁸¹ B.O.A., Y.MTV., 91/ 26, 20 Ş 1311 [1894].

⁸² Yürekli, a.g.m., s. 83. “*Makineciler yaz ve kış bir mahâlde icrâ-yı san’at edemeyip Mayıs ibtidâsından (başlangıcından) Teşrîn-i Evvel gâyesine (sonuna) değin Suriye ve Mısır ve Bingazi ve Trablusgarp ve Tunus sularında kalıp bütün kış mevsiminde dahi ya Girit veyahud Anadolu sevâlihinde fâsıla ve biraz istirahat*” ediyorlardı. **Cezâir-i Bahri Sefid Sâlnâmesi**, H. 1321 [M. 1903], s. 193.

⁸³ A&P [1891 yılı raporu], 1892, s. 12; Martin Strohmeier 1900 yılının başlarında skafanderli teknelerin mürettebat sayısının 25- 35 arasında değiştiğini, çıplak dalışla sünger avcılığı yapan tekne mürettebatının ise 8 kişi civarında olduğunu belirtmektedir. Strohmeier, a.g.m., s. 252.

Ancak bu teknelerdeki mürettebat sayısı söz konusu oranları tamamen farklı kılan bir nitelik taşıyordu. Süngercilikle geçimini sağlayanların % 60'ı makineyle yani skafander ile dalış yapmaktaydı. Makine kullanmadan, çıplak dalışla sünger avcılığı yapanların oranı da % 23'tü. Tarakla avcılık yapan süngercilerin oranı ise % 17 idi. Tekne başına mürettebat sayısı ise makineli sünger avını gerçekleştiren teknelerde ortalama 20, çıplak dalışın gerçekleştirildiği teknelerde 7 ve tarakla sünger avı yapan teknelerde 4 civarındaydı⁸⁴.

Tablo 2: XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı sularının bazı bölgelerinde sünger avcılığı yapan mürettebat sayıları (Kaynak: A&P [1891 yılı raporu], 1892, s. 15).

Sünger avcılığında skafander makinesi kullanımının ve makineli kayıklarda iş gücünün çıplak dalarak geleneksel sünger avcılığı yapanlara kıyasla hızla artması adi dalgıçların geçim ve kazançlarını olumsuz yönde etkilemeye devam ediyordu. 1894 yılı başlarında Kalimnos adası İhtiyar Meclisi, Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabet Dairesi'ne detaylı bir layiha hazırlayarak bu durumu bildirdi. İhtiyar Meclisi önceki şikâyetlerden pek de farklı olmayan haliyle skafander makinesinin dezavantajlarını, ekonomik çıkarları, sünger tarlalarını yok etmesi ve insan hayatını tehlikeye atması yönüyle ele aldı. Ancak adı geçen İhtiyar Heyeti'nin layihasını diğerlerinden farklı kılan en önemli ayrıntı skafanderin kullanımıyla ortaya çıkan olumsuz sonuçların istatistiksel açıdan ortaya konulması oldu. İhtiyar Heyeti bilinen ancak üzerinde ağırlıklı olarak durulmayan telafisi imkânsız zararları da daha belirgin ve vurgulayıcı bir şekilde gündeme getirmeyi denerdi. İhtiyar heyeti layihasına "...Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti dâhilinde Kalimnos, Sömbeki ve Herki ve Meis ve Leryoz ve Batnoz adaları ahalisi memleketleri sırf taşlık ve kayalıktan ibaret olmasına mebni (-den dolayı) öteden beri münhasıran (sadece) sünger saydıyla (avcılığıyla) geçinmekte iken bundan birkaç sene evvel makinelerin netayicinden (sonucu) olarak denizlerde süngerler mahv olmasına mebni yevmiyelerini tedarikten aciz kaldıkları[nı]" belirterek başladı. Heyet hazırladığı layihada "...makinelere ile iş görenlerce vefat etmek veyahut kayd-ı hayat şartıyla kötürüm kalmak hallerinden birisi muhakkak olmasına nazaran aralarında eramil (dul) ve eytamın (yetimler) her günden güne teksir etmekte olduğundan (çoğaldığından)..." yakındı. Bu şekilde ölüm ve sakatlık olaylarının artmasının "bu sanata az çok meleke (yatkınlık) ve mahareti bulunmayanların" skafandere güvenerek denizin dibine inmelerinden kaynakladığını savundu. Skafanderle "nizama aykırı olarak otuz beş ve kırk kulaç derinlikte icra-yı sanat eylemelerinden vefayat ve sıhhatçe olan mahazir ve mazarrat (zararların) bir kat daha artmış olduğu" söz konusu layihada yer buldu. Dahası heyet, hazine gelirlerinin azalış sebebinin skafanderin kullanılmaması değil, süngercilerin bu şekilde ölmesi ve sünger tarlalarına skafander ile zarar verilmesi olarak bildirdi.

⁸⁴ A&P [1891 yılı raporu], 1892, s. 15.

“Makineler[ın] ulum fûnun ve beşeriyeye bahş ve ita eylediği yararları” göz ardı etmeyerek “el’ân (şimdi) sünger saydı makineleri insanların sıhhat ve hayatlarına gayet mazârrdır (zararlıdır)” şeklindeki görüşünü yineleyen İhtiyar Heyeti, skafander makinesinin sünger tarlalarına verdiği zararları da ayrıntılıca ele aldı. Skafander makinesinin süngerin kökünü Osmanlı sularından ve tabii ki Cezair-i Bahr-i Sefid denizinden yok ettiği, gerek makineli ve gerekse makinesiz avcılık yapılan en derin yerlerde bile süngerin kalmadığı vurgulandı. İhtiyar Heyeti, skafander makinesinin denizdeki sünger tohumlarına zarar vermesi nedeniyle sadece Kalimnos adasında 12 sene önce sünger hâsılatı 3000 lirayken bunun gerileyerek 1300 liraya düştüğünü ve bu halin devamı halinde ada ekonomisinin mahvolacağını savundu. Layihanın sonunda yer alan sayısal veriler ise geçimini süngercilikten sağlayan bazı adalar halkının içinde bulunduğu durumu özetler nitelikteydi. Kalimnos İhtiyar Heyeti bir vakitler 370 adet sünger gemisi bulunan Kalimnos adasının şimdi [1894’lerde] 36 yüzgeç gemisi ve 26 makine ile birkaç sandalı olduğunu, bunların içinde işleyenlerin adedinin ahalinin onda biri derecesinde bile bulunmadığını, Sömbeki ve Herkit ahalisinin tamamen ticaretlerinin bozulduğu ve sefalet içinde olduklarını bildirdi⁸⁵.

Sünger avcılığında skafander makinesi kullanımı aleyhinde benzer yönde tepki ve şikâyetlerini merkeze ulaştıranlar arasında Cezair-i Bahr-i Sefid adaları ahalisi vekillerinden Matyadi Karavokiro ve Nikola Kaloro da vardı. Sözü edilen vekiller “bir müddetten berü sünger saydında (avcılığında) istimal edilmekte (kullanılmakta) olan makinelerin ahalinin fakr-u zaruretine (fakirliğe) sebep olmakta, sünger mahsülünü de mahv etmekte” olduğundan şikâyetçiydiler.⁸⁶ Bir sonraki yıl benzer nitelikte bir şikâyet Cezair-i Bahr-i Sefid vilayeti ahalisini temsilen Kalyadi, Miltiyadi ve Nikola’nın imzalarıyla hükümete gönderilen mektupla tekrarlandı. Söz konusu mektupta “...bir müddeten beri usul-ü atika-yı istryâdın (eski usul avlanmanın) bi’l-tebdil (değişerek) yeni bir kaide ve makine itti haz ve istimaline (kullanımına) başlanılması yüzünden sünger mahsülü ve ticareti inkiraz (düşüş) ve ahali-yi merkume dahi cihet cihet düçar-ı fakir ve ızdırap olmağa başlamış olduğundan bahsle ol babda (bu nedenle) skafander denilen mezkûr makinelerin men’-i istimali (kullanımının yasaklanması)” istendi⁸⁷.

Döneme ilişkin mevcut veriler makineyle sünger avının devamını isteyenlerin, skafander karşıtı merkeze gönderilen şikâyet mektup ve raporlarından hayli endişelenmiş olduklarına işaret etmektedir. 1895 yılı Mart ayında Herkit ahalisi Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti’ne bir telgraf göndererek “...makine ile sünger saydının men edileceği haber alındığından ve bu surette mucib-i mazarrat ve perişanların olacağından bahsle...” bunun doğru olup olmadığının kendilerine bildirilmesini istediler⁸⁸. Bundan üç ay kadar sonra da Herkit ve Sömbeki adaları İhtiyar Meclisleri de “sünger makinelerinin men’ine dair bir karar şâyi’ (duyulmuş) olması üzerine” Maliye Nezareti’ne bir mektup gönderdi. Gerçekte skafander ile sünger avcılığına bir yasak getirilmemişti ancak sünger avcılığında makine kullanımının yasaklanacağına dair şayialar çoğalmıştı. Sözü edilen ihtiyar meclisleri Maliye Nezaretine gönderdikleri mektupta bu şayialara dikkat çekerek sünger avcılığında olası bir makine yasağının sonuçlarını bildirmekten geri durmadı. Onlara göre makineler tekrar yasaklanırsa “...Teba-yı devlet-i aliyeden olanlar makinelerini Yunanista’a fûruht ederek (satarak) sünger saydı menafî (avcılıktaki menfaatlerin) Yunanlılara geçerek teba-yı devleti aliyeden olan makine ashabı (sahipleri) mahrum kalacakları gibi hazine-yi celileyece her makineden senevî alınmakta olan resim dahi zayi (ziyan) olacak[tı]”⁸⁹.

Skafander makinesiyle sünger avcılığına karşı lehte ve aleyhte oluşan bu tepkiler hükümetin, Osmanlı denizlerinin metrelerce altında yatan ve hazinesine büyük gelir sağlayan doğal

⁸⁵ B.O.A., Y. MTV., 91/ 26, 20 Ş 1311 [1894].

⁸⁶ B.O.A., BEO., 476/ 35632, 15 RA 1312 [1894].

⁸⁷ B.O.A., BEO., 568/ 42575, 14 Ş 1312 [1895].

⁸⁸ B.O.A., DH. MKT., 351/ 61, 10 N 1312 [1895].

⁸⁹ B.O.A., DH. MKT., 387/ 101, 29 Z 1312 [1895].

kaynağını yeniden keşfetmesini de sağladı. Yurt dışından uzmanlar getirtilerek bir deniz hayvanı olan süngerin çoğaltılması yönünde girişimlerde bulunuldu. Hükümet bu yüzden 1897 yılında alınan bir kararla sünger mahsulünün muhafazası için her sene Mart'tan Mayıs ayının sonuna kadar sünger avını yasakladı⁹⁰. Çoğu süngerci özellikle Mart ayında sünger avcılığı için hazırlıklara başlar, Nisan ve Mayıs aylarında da aralıksız sünger avcılığını gerçekleştirirdi⁹¹. Alınan bu karar, sünger kaynaklarının korunmasını amaç edinmiş ise de, geçimlerini süngercilik yaparak kazanan ve sözü edilen iki ayda yoğun şekilde sünger avcılığı gerçekleştiren dalgıçlar tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. Yılın belli aylarında sünger avı yasağıyla kazanç ve kârlarının azalacağından endişe eden çok sayıda süngerci esnafı Maliye Nezareti'ne telgraflar göndererek alınan kararla geçim sıkıntısına düşeceklerini bildirdi⁹².

Yılın üç ayına getirilen av yasağı, kaçak yollarla avlanma, adalardan gelerek kendi Suriye kıyılarında sünger avcılığı yapılmasını kıskançlıkla karşılayan dalgıçlardan kaynaklanan sıkıntılar, makineyle süngercilik yapan dalgıçların daha derine dalmalarından dolayı ciddi kazaların meydana gelmesi gibi nedenler 1899 yılının ortalama sünger avı kazancını 1898 yılına kıyasla yarı yarıya azalttı. Söz konusu üretim düşüklüğü sünger fiyatlarının artmasını da beraberinde getirdi⁹³. Sözü edilen bu durumlar ve özellikle adalardan gelerek Suriye kıyılarında avlananlarla ilgili yaşananlar sıkça karşılaşılan ve şikâyet konusu olan diğer sorunlardı. Örneğin 1898 yılının Eylül ayında maişetlerini sünger ticareti ile temin eden Arvad Nahiyesi sakinleri, Cezair-i Bahr-i Sefid'den gelip bölgelerinde makine ile sünger çıkartanlara engel olunması talebiyle Maliye Nezareti'ne bir telgraf gönderdiler. Söz konusu telgrafta *"birkaç seneden beri Cezair-i Bahr-i Sefidden bir takım adamların Trablusşam ve Lazkiye'ye kadar gelerek makine ile sünger çıkarmakta ve bu suretle sebeb-i maişetleri olan (geçimlerini sağladıkları) süngerleri mahv etmekte bulunduklarından"* şikâyet ettiler. Bununla birlikte *"makine ile sünger saydının (avcılığının) men'i istidasına (yasaklanmasını istemelerine) dair nahiye-i mezkure ahalisi adına"* talepte bulundular. Maliye Nezareti ise Duyun-u Umumiye idaresinin Kıbrıs, Girid ve Sisam adalarından başka tüm Osmanlı denizlerinde makineli kayıklara sünger avcılığı yapması için daha önceden tezkereler verdiğini öne sürerek Arvad nahiyesi sakinlerinin bu talebini reddetti⁹⁴. Ancak mesele kapanmak yerine daha da uzadı. XX. yüzyılın başlarında hala Trablusşam, Tarsus ve Arvad'dan hükümete ve özellikle Bahriye Nezareti'ne gönderilen çok sayıda şikâyet dilekçesinde, adalardan gelen süngercilerin makine kullanarak sünger alanlarını yok ettiklerinden yakınılıyordu. Maliye Nezareti her defasında *"Meclis-i Âli ve Vükela kararıyla makine denilen teneffüs aletleriyle sünger saydı (avcılığı) memnuiyetinin ref'i (yasağının kaldırıldığı)"* gerekçesiyle bu şikâyetleri yersiz ve haksız buldu⁹⁵.

⁹⁰ Yasağa ilişkin iradede şu ifadeler yer almaktadır: *"Balıkların yumurta bırakmak zamanında sayd olunması (avlanması) nizamname mucibince memnu (yasak) olduğu halde süngerler için bu babda sarahat (açıklık) olmadığına ve bu da nizamnamenin tanziminde süngerlerin mahsulât-ı bahriyeyi saire gibi yumurta bıraktığının keşfedilememesinden, hâlbuki süngerlerin dahi her sene Mart'tan Mayıs nihayetine kadar yumurta bırakmakta oldukları keşfiyat-ı fenniye ile sabit olduğuna ve mahsulât-ı bahriyenin yumurta zamanında men-i saydı muhafaza (yasağın uygulanması) ve teksir-i nevi (türlerin çoğaltılması) ve cinsi maksadına müstenid bulunduğuna mebni (anlaşılmasından dolayı) süngerler hakkında dahi mezkûr nizamname mucibince neşr ve ilanı ifade kılınmıştır. Sünger mahsulünün muhafazası için her sene Mart'tan Mayıs nihayetine değin üç mah zarfında sünger saydının menniyle hilaf-ı harekette bulunanlar hakkında zabıta-yı saydiye nizamnamesinin üçüncü maddesine tevfiikan muamele olunması lüzumu münasip olacağı dermiyan kılındı". B.O.A., İ.DH., 1334/ 1313/Z-29 [1897].*

⁹¹ Strohmeier, a.g.m., s. 250.

⁹² B.O.A., BEO., 1099/ 82372, 5 ZA 1315 [1897].

⁹³ A&P [1899 yılı raporu], 1900, s. 44- 46.

⁹⁴ B.O.A., DH. MKT., 2109/ 83, 6 CA 1316 [1898]. Maliye Nezareti Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ni konu hakkında bilgilendirerek şu telgrafi gönderdi: *"Cezair-i Bahr-i Sefidden Trablusşam ve Lazkiye'ye kadar gelen bir takım adamların makine ile sünger sayd edenlere Duyun-u Umumiye idaresinden verilen tezkerelerde bir sene müddetle muharrer (yazılmış) olmasıyla cezairden maada bilumum Memalik-i Şahane sevahil ve açıklarında sayd ve şikâra (avcılığa) müsaade edildiği anlaşıldığından mahal-i mezkurede icra-yı sanat etmelerinin men'i kabil olamayacağı (yasaklanamayacağı)". B.O.A., DH. MKT., 2124/ 76, 11 C 1316 [1898].*

⁹⁵ B.O.A., DH. MKT., 2147/ 4, 27 B 1316 [1898]; B.O.A., DH. MKT., 2522/ 13, 28 R 1319 [1901].

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

Hükümet, daha fazla sünger avlamak hırsıyla skafander makinesini kasıtlı kullananların sünger tarlalarına verdikleri zarara ilişkin kendisine ulaşan şikâyetleri göz ardı etmedi ve bir ara formül arayışına girdi. Hükümet, skafander makinesinin kullanımının yasaklanmasının gerek üretim ve ihracat ilişkilerini ve gerekse zengin bir doğal kaynağın ekonomik girdi olarak hazineye olan katkısını olumsuz yönde etkileyeceğinin farkındaydı. Makinenin yasaklanmaması ise sünger gibi önemli bir doğal kaynağın tahrip olmasına göz yumulması anlamına geliyordu. Dâhiliye Nezareti söz konusu durumu Maliye Nezareti'ne resmi bir yazıyla bildirerek “...Cezair-i Bahr-i Sefid ahalisi sünger ihracında maharet-i tammeye (mükemmel bir maharete) malik bulunması (sahip olması) cihetiyle süngerlerin ticarete elverişli olanları ihraç ufakları tohumluk olmak üzere terk olunduğu ve bazıları az müddet zarfında cesamet edip (irileşip) sünger ihracatı seneden seneye tezyid ettiği (arttığı) halde ahiren (sonra) skafander makinelerinin istimali hasebiyle sünger ticareti mahv olmak derecesine gelerek 30 seneden beri senevî 30 milyon franka yakın bir zarar vuku bulunduğu gibi nüfusça birçok felaket ve telefât görülmekte olduğunu” aktardı. Dâhiliye Nezareti skafander makinesinin “tedricen men-i istimalinin” yani yavaş yavaş kullanımına son verilmesinin uygun olacağı görüşünü de paylaştı. Ancak şimdilik skafander kullanarak sünger avcılığı yapanlardan küçük süngerleri toplayan ve bunları ihraç edenlerin tespiti halinde para cezası uygulanmasını gündeme getirdi. Diğer yandan skafander makinesinin kullanımının yasaklanması halinde hazine gelirlerinin ne yönde etkileneyeceğine ilişkin bir çalışma da başlattı. Hükümet skafander makinesinin kullanımını yasaklamamıştı ama yasaklayacağına ilişkin güçlü sinyaller veriyordu⁹⁶.

Dâhiliye Nezaretini bu konuda harekete geçiren temel nedenler arasında makine kullanmadan sünger avcılığı yapan çok sayıdaki süngercinin, skafander makinesini kullananların artmasından dolayı “maîşetten mahrum kalarak (geçinemeyerek) memalik-i ecnebiyyeye azimet etmekte (yabancı ülkelere göç etmekte)” olması da vardı⁹⁷. Özellikle Yunanistan'ın bu türden durumlara sıkça karıştığı, Osmanlı tebaasından bazı süngercileri ülkelerine götürdüğüne ilişkin şikâyetler söz konusuydu. Sünger ve diğer deniz ürünlerinin Osmanlı sularında avlanması sadece Osmanlı tebaasına aitti. Bununla birlikte Yunanistan'dan gelen kayıkçılar “ruhsatiye” adı altında bir miktar para ödemek suretiyle Osmanlı sularından sünger çıkarmak için izin alabiliyordu. Ancak Yunanistan'daki bazı süngerciler zaman zaman ruhsatsız ve izinsiz Osmanlı karasularında sünger avcılığında bulunuyordu. Gerçi Babiâli söz konusu durum karşısında gerekli önlemleri almış, Osmanlı tebaasından olanlar ile Yunanlı süngerciler arasındaki sünger ticaretine dayalı rekabeti göz önünde bulundurarak Yunanlıların av sahalarını belirleyip bazı sınırlamalar getirmişti. Ancak her geçen gün artmakta olan avcılara rağmen sünger alanlarının hep aynı kalması, aynı bölgeyi paylaşan Osmanlı tebaasından avcılar ile Yunanlı avcılar karşı karşıya getiriyordu⁹⁸. Kalimnos adası İhtiyar Heyeti'nden Teodorisdis ve Aristidi'nin Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne gönderdikleri bir mektupta Kalimnos adasının verimli toprakları bulunmadığı için ada halkının balık ve sünger avcılığıyla geçindikleri, ancak sünger ticaretinde artık Yunanistan'la rekabet edemedikleri için büyük sıkıntılar yaşadıkları yer alıyordu. Mektubun satır aralarında daha ilginç detaylar da vardı. Süngercilik yapan Yunanlı dalgıçların veya kaptanların Kalimnos'a geldiklerinde buradaki pek çok sünger avcısını gemilerine alarak onları ikna edip Yunanistan'a götürdüklerinden bahsediliyordu. Yunanistan'dan gelen sünger teknelerinin adanın süngerci esnafından pek çok kimseyi yanlarında götürerek iş gücü ihtiyacını karşılamaları nedeniyle Kalimnos adasının “...servet-i mahaliyesi pek ziyade tedenni etmekte (gerilemekte)...” olduğu da vurgulandı. Teodorisdis ve Aristidi, adadaki sünger ticaretinin Yunanlıların bu türden hareketleri yüzünden

⁹⁶ B.O.A., DH. MKT., 2351/ 53, 28 M 1318 [1900].

⁹⁷ B.O.A., DH. MKT., 2530/ 2, 25 CA 1319 [1901].

⁹⁸ Çoruh, a.g.m., s. 83- 90.

büyük sıkıntı içine girdiği ve Yunanistan'a gerçekleşen bu göçlerin önlenmesi için gerekli tedbirlerin bir an önce alınmasını önemle istemektedir⁹⁹.

Söz konusu "göç sorunu" gittikçe artan ve hükümeti endişelendiren bir hal almaya başladı. Üstelik Kıbrıs ve Girit adalarında skafander makinesinin kullanım yasağı buralardaki sünger avcılarını Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nde faaliyet göstermesine sevk ediyordu. Kalimnos ve Sporad adaları namına Sisam'dan çekilen telgrafname, hem bu konuya dikkat çekmekte ve hem de kazançlarının büyük bir kısmı süngerciliğe bağlı olan Cezair-i Bahr-i Sefid ahalisinin skafander makinesinin kullanılmasından dolayı geçim sıkıntısına düştükleri ve bu yüzden "memalik-i ecnebiyyeye göç vakalarının arttığı[nı]" haber vermektedir¹⁰⁰.

Bilindik Bir Çözüm: "Yeniden Skafander Yasağı"

Sünger avcılığının dalgıç ekipmanı ile yapılması hükümeti yıllarca uğraştıran bir sorun olarak sürekli gündemini meşgul etti ve artan söz konusu sorunlar nedeniyle 1902 yılında makineli sünger avı tekrar yasaklandı. Ancak bu emrin uygulanması önceden verilen av tezkerelerinin süreleri devam ettiği için 1903 yılına kadar ertelendi. 1903 yılından itibaren ise katı bir şekilde uygulandı. Bu, sünger avında kullanmak üzere büyük sermaye ve önemli miktarda skafandere para yatıran süngercilerin ve sermaye sahiplerinin ekonomik açıdan zarara uğraması anlamına geliyordu. Geçimini süngercilikle sağlayan ve çoğu makineli kayıklar ile avcılık yapan ada sakinleri de söz konusu yasaktan olumsuz etkilendi. Çünkü bir dalgıç giysisi olmadan dalabilmeyi öğrenmek için yıllarca uygulama yapmak gerekiyordu¹⁰¹. Bu yasağın pratik anlamda ekonomiye yansması da hayli acı oldu. Henüz makineli sünger avcılığının yasaklanmadığı yıllarda İzmir limanından başta İngiltere ve Fransa'ya olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine 1900'de 47.411, 1901'de 51884, 1902'de 61813 poundluk sürekli bir artışla sünger ihraç edilmişti¹⁰². Sünger avcılığında makine kullanımına getirilen yasakla birlikte İzmir limanından başta İngiltere, Rusya, Almanya ve Avusturya- Macaristan'a olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine sünger ihracı bir önceki yıla göre ciddi anlamda azalarak 1903'de 42688, 1904'de ise 26214 pounda kadar geriledi¹⁰³.

Sünger avcılığında makine kullanımına ilişkin yasağa ilk tepki yine Yunanistan'dan geldi. Yunanistan Sefaret Baş Tercümanı Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı resmi yazıda Yunanlıların kullandığı makinenin süngercilerin teneffüsüne yardım etmekten başka bir özelliği bulunmadığını vurgulayarak makine kullanımına verilen ruhsatların devamını talep etti¹⁰⁴. Bu talebe Hariciye Nazırı bir resmi yazıyla karşılık verdi. Hariciye Nazırı kaleme aldığı yazıda sünger tarlalarına verilen zararın makine yüzünden değil, makine yardımıyla dalgıçların iri süngerlerle birlikte muhafaza edilmesi gereken küçük süngerleri de toplamasından kaynaklandığına dikkat çekti. Gerçi "...Teba-yı Yunaniyenin emr buyrulduğu vechle sünger saydından men edilmemesi hakkında Cezair-i Bahr-i Sefid ve Trablusgarb Vilayetleri ile Bingazi mutasarrıflığına ve Sisam'a icra-yı tebligat edilmişti" ancak bu izin de sadece bir yıl için söz konusuydu¹⁰⁵. Osmanlı Hariciye Nazırı

⁹⁹ B.O.A., DH. MKT., 2323/ 18, 23 Za 1317 [1900].

¹⁰⁰ B.O.A., DH. MKT., 2555/ 100, 2 Ş 1319 [1901]. Benzer sorun Kalimnos ahalisi adına ihtiyar heyetinin hükümete yazdığı bir yazıda da yer aldı. Sisam, Mısır ve Tunus sularında makineyle sünger avcılığının yasaklanmış olması nedeniyle buralarda sünger avlayamayan yabancılar çoğu zaman Osmanlı karasularına girerek sünger avlıyordu. B.O.A., BEO., 1828/ 137072, 6 M 1320 [1902].

¹⁰¹ A&P [1902- 1903 yılları ortak raporu], 1904, s. 22- 23.

¹⁰² A&P [1902- 1903 yılları ortak raporu], 1904, s. 17.

¹⁰³ A&P [1905 yılı raporu], 1906, s. 16.

¹⁰⁴ B.O.A., BEO., 1828/ 137072, 6 M 1320 [1902].

¹⁰⁵ Duyun-u Umumiye Nezareti 24 Mayıs 1902 tarihinde hükümete gönderdiği yazıda Osmanlı karasularında makineyle sünger avcılığının yasaklandığını ve buna izin verilmeyeceğini ancak bir süre "sahilden üç mil içeride yine o makine ile usul-ü kadime ile sayd edilmes[ne]" müsaade edileceğini bildirdi. "Duyun-u Umumiye Nezaretiyle cereyan eden muhabere neticesinde süngercilerin istimal eyledikleri deryaya hava verilen bir nev' makine olup bunlar sünger koparmak veya toplamak hususlarında kullanılmadığının ve her sene bu makinelerin biri için 32 Osmanlı lirası tezkere resmi alınmakta olduğu gibi mezkûr makineler için evvelce depozito suretiyle alınmış olan 147200 kuruşun iradı kayd-ı

skafanderi denizin dibinde saatlerce kullanan sünger avcılarının sünger tarla ve tohumlarına zarar verdiğini, daha önce Kıbrıs, Girit, Tunus ve Mısır sularında söz konusu makinenin yasaklandığını tekrarlayarak “...bunlarla sünger ihracına teşebbüs edenlerin mücazatıyla (cezalandırılmasıyla) beraber alat ve edevatın müsaderesi taht-ı karara (karar altına) alındığını” bildirdi. Bu yüzden her tarafta yasaklanmış olan söz konusu makinenin kullanımına müsaade edildiği takdirde buralardaki süngercilerin Osmanlı karasularına daha fazla gelerek sünger avcılığında bulunacaklarını savundu. Osmanlı Hariciye Nazırı Yunanistan Sefareti’ne yazdığı resmi yazısına, adalar ahalisinin esas geçim kaynağı olan süngerlerin belki de bir sene içinde yok olup gideceğinden, bu tehlike karşısında ahalinin Girit başta olmak üzere yabancı ülkelere göç etmeye başlamasının siyasi zararlara sebep olabileceğine dikkat çekerek son verdi¹⁰⁶. Anlaşılan hükümet skafander makinesinin kullanımını yasaklayarak hem sünger tarlalarının mahvolmasını ve hem de geçimini bundan sağlayan süngerci ailelerinin kazançlarını kaybederek bulundukları yerden göç etmelerini önlemek istiyordu. Aynı zamanda hükümeti endişelendiren bir başka sorun da “...Skafanderin istimaline (kullanımına) müsaade buyrulur ise teba-yı devlet-i aliyeden olan süngercilerin ecnebilerle rekabet edemeyerek sanat ve maişetlerine halel gelmesi” idi. Hükümet sünger avcılığındaki söz konusu bu rekabette yabancılara karşı yerli sünger avcılarının sorunlarını ve menfaatlerini göz ardı etmedi. Ancak hükümet içinde skafander makinesinin kullanılması ya da yasaklanması konusunda ciddi görüş ayrılıkları vardı. Maliye Nezareti skafander makinesinin kullanımının yasaklanmasında “...bir takım adi süngercilerin teşvikatı (kışkırtmaları) bulunduğunu” iddia ediyor, sünger tarlalarına zarar veren asıl makinenin skafander cihazından çok “...tarak tabir olunan ve ka’r-ı deryayı (denizin dibini) karıştırarak ufak ve büyük süngerleri söken...” alet olduğunu savunuyordu. Üstelik Duyun-u Umumiye de Maliye Nezareti’nin bu görüşüne yakın bir duruş sergiliyordu¹⁰⁷.

Nihayet 1903 tarihinde Zabıta-yı Saydiye Nizamnamesi’nin 29. maddesi makineyle sünger avlama yasağına göre tekrar düzenlendi. Zabıta-yı Saydiye Nizamnamesi’nin “...makinelî kayıklar ile sünger sayd edenler hakkında tatbik olunacak ahkâm-ı cezaiyeye dair 29. maddesinde skafander aletinin dahi tasrihi (açıkça söylenmesi) için tashih olunan (düzeltilen) madde-i mezkure...” 13 Ocak 1903 tarihinde yürürlüğe girdi¹⁰⁸. Ayrıca 29. maddede “...skafander ile sünger saydının men’ olunduğu bunun hilafına istimal edenden ilk defada makineleri ve ağırları zapt olunacağı mükerriplerinin (bir daha tekrarlayanların) sandalları zabt edilmekle beraber kendilerinden 50 liradan 100 liraya kadar ceza-yı nakdi alınacağı” da yer aldı¹⁰⁹.

Bu arada hükümet 1903 yılı başında sünger avcılığına getirdiği makine yasağını tüm Osmanlı karasularında uygulamakla birlikte, yasağın denetim ve takibinde de ciddi çabalar harcıyordu. 1904 yılı başında yaşanan bir olay bu sıkı takip hakkında ipuçları sunmaktadır. Rodos süngerinin tüketimi özellikle yaz aylarında Mısırlı zenginlerin gelmesiyle artmaktaydı. Süngerciler en seçkin ürünlerini dükkânların önüne asarak satışa sunarlardı. Tanesi 1- 2 lira olan diğer kalite süngerden ise yüzlercesi bir anda tükenmekteydi. Mısır Hidivi İsmail Paşa’nın annesi Valide Sultan

icra edilerek 1 Haziran 318 tarihinde Duyun-u Umumiye Nezareti’nden tezkereleri verildiği ve binaenaleyh istimali men edilen makine ile bu sene sayyadlarına müsaade olunmaz ise verdikleri akçeyi geriye alıp sahilden üç mil uzak olan denizleri serbest ad ile bi’l-ahire sayd edecekleri ve tezkereleri verilmiş bulunduğu” göz önüne alınarak söz konusu yasağın bir yıl ertelenmesine karar verildi. **B.O.A., DH. MKT.** 571/ 85, 1 C 1320 [1902].

¹⁰⁶ **B.O.A., BEO.**, 1863/ 139703, 3 RA 1320 [1902].

¹⁰⁷ **B.O.A., BEO.**, 1916/ 143630, 5 C 1320 [1902]

¹⁰⁸ **Düstur**, Tertip: 1, Cilt: 1, s. 947; **B.O.A., BEO.**, 1988/ 149060, 2 ZA 1320 [1903]; Söz konusu 1903 yılındaki düzenlemenin 29. maddesinde Osmanlı karasularında “...sürtme suretinde balık saydı katiyyen yasaktı” ancak sünger çıkarmak için kullanılan kankaya ya da tarak aletiyle ilgili herhangi bir ibare bulunmuyordu. 1904 yılı başlarında Duyun-u Umumiye memurları bu düzenlemeye rağmen tarakla sünger avlayanların aletlerine sünger tarlalarına zarar verdiği gerekçesiyle el koyma girişiminde bulundu. Ancak Dâhiliye Nezareti araya girerek buna müsaade etmedi ve tarakla sünger avcılığının sürdürülmesi için gerekli tedbirleri aldı. **B.O.A., DH. MKT.**, 2603/ 51, 14 M 1322 [1904].

¹⁰⁹ **B.O.A., DH. MKT.**, 2600/ 124, 26 ZA 1320 [1903].

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 7 Summer 2013

Rodos adasına her gelişinde tanesi 10 lira olan ve hamamda üstüne oturulan 60 cm. büyüklüğündeki süngerlerden en az 20 adet alarak Mısır'a götürürdü¹¹⁰. Yine Mısır Hidivi'nin bindiği bir İngiliz vapuru Rodos önlerine gelmişti. Ancak vapurdan denize değerli bir eşya düşürülmüş ve bunun denizde aranması gerekmişti. Sorun Cezair-i Bahr-i Sefid Valisi Abidin Paşa'ya intikal etti. Denizin dibinde uzun süreceği anlaşılan aramaların başlatılması gerekiyordu. Bunun için skafander makinesinden yardım alınmasının işlerini kolaylaştıracağını bilen Abidin Paşa Dâhiliye Nezareti'nden, Sömbeki'den bir skafander makinesinin getirilmesini talep etti. Dâhiliye Nezareti Abidin Paşa'nın bu talebini söz konusu makineyle sünger çıkarılmaması için gerekli tedbirlerin alınması koşuluyla kabul etti ve gerekli izni vererek aramaları başlattı¹¹¹.

Hükümetin sünger avcılığındaki bu sıkı denetimi, yasağa rağmen bazı süngercilerin makine kullanımına devam ettiklerine ilişkin çok sayıda şikâyetten kaynaklanıyordu. 1904 yılı Aralık ayında Cezair-i Bahr-i Sefid Valisi Abidin Paşa Bahriye ve Dâhiliye Nezaretlerine yasağa rağmen bazı süngercilerin skafander makinesiyle Bingazi ve Matruh sahillerinde sünger avlayarak Yunanistan'a gideceklerini bildirdi. Vali bu ihbar karşısında tarassud (gözetleme) için bir vapurun vakit kaybedilmeden gönderilmesini istedi¹¹². Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nden Rüşumat Emaneti'ne gönderilen bir resmi yazı yasağa uymayarak skafanderle sünger avcılığını sürdüren çok sayıda süngerci olduğundan yakınıyordu. Söz konusu yazıda Kaşot ve Kerpe sularında skafander makinesiyle sünger avcılığının devam ettiği, bunun engellenmesi için Rodos'ta bulunan Sana Vapuru gibi küçük bir vapurun pek işe yaramadığı ve yeterli korku sağlamadığından bahsedilmekteydi. Aynı yazıda yasağa rağmen skafander kullanan süngercileri devamlı gözetleyip engel olması için Bahriye Nezareti'nin "*Avrupa'dan gelecek gan[m]bot-u hümayunlardan birini*" süratle Rodos'a göndermesi de istendi. Yasak kapsamındaki skafander kullanımına bağlı olarak son zamanlarda elde edilen süngerlerin kaçak olarak ihracının önüne geçebilmek için İzmir Rüşumat Nezareti'nce gerekli önlemlerin alınması da söz konusu resmi yazıda yer aldı¹¹³.

Esas işleri süngercilik olan ve geçimlerini ağırlıklı olarak bundan sağlayan Rodos ve çevre ada sakinlerinden makine ile sünger avcılığı yapanlar, çıplak dalış yapan süngerciler kadar beceri ve deneyime sahip değillerdi. Bu yüzden makine kullanımı yasağından en çok bunlar etkilendi. "*Bu sanayiye önemli paralar yatıran dalgıç elbisesi sahipleri ise mahvoldu. Bu kişilerin istihdam ettiği birçok yerli ise işsiz kaldı*". Diğer taraftan sünger avcılığında makine kullanılması yasağı sünger ihraç değerleri ve hazine gelirleri üzerinde de hissedilir derecede olumsuz bir sonuç yarattı. 1904 yılından önce bu adaların sünger avcılığından elde ettiği kazanç 170.000 sterlindi, fakat makine yasağının gelmesinden hemen sonra 1904 yılında bu rakam 66.000 sterline düştü¹¹⁴.

Skafander ile sünger avcılığı tüm Osmanlı karasularında yasaklanmış olmasına rağmen bazı adaların mülki idarecileri söz konusu makineyle avcılığın devamından yanaydı. Bu bağlamda Kalimnos adası kaymakamının yasak karşısındaki tavrı hayli ilginçtir. 1907 yılında Kalimnos adasında çıplak dalarak sünger avlayanlar, adalarının çevresinde skafanderle sünger avcılığı yapıldığına dair Kalimnos kaymakamına çok sayıda şikâyetle bulundular. Kalimnos kaymakamı ise bu ihbarların hiç birini ciddiye almadı ve hatta skafanderle sünger avcılığı yapanlara göz yumma eğilimi sergiledi. Kalimnos ahalisi adına İhtiyar Heyeti hem iki skafander kayığının Sisam'dan hareket ettiğine dair ihbarda bulunulmasına rağmen gerekli tedbirleri almayan kaymakamın bu tavrını ve hem de söz konusu ihbarı Cezair Bahr-i Sefid Vilayeti valisine telgraf çekerek haber vermek zorunda kaldı¹¹⁵.

¹¹⁰ Örenç, a.g.e., s. 512.

¹¹¹ B.O.A., DH. MKT., 812/ 58, 5 ZA 1321 [1904].

¹¹² B.O.A., DH. MKT., 909/ 53, 4 N 1322 [1904].

¹¹³ B.O.A., BEO., 3276/ 245627, 19 S 1326 [1908].

¹¹⁴ A&P [1904 yılı raporu], 1905, s. 22- 23.

¹¹⁵ B.O.A., DH. MKT. 984/ 28, 5 CA 1323 [1907].

Skafander makinesinin yasaklanması Ege adalarında yer yer karışıklıklara ve hatta ölümle sonuçlanan bir dizi olayların yaşanmasına da neden oldu. Yaşanan karışıklıklarda bazen silahların kullanılması olayların ciddi boyutlara ulaştığını gösteriyordu. Erkan-ı Harbiye Riyaseti Bahriye Daire Reisi Birinci Ferik Mehmet Rıfat ile Şura-yı Bahriye Reisi Ferik Mehmet Muzaffer'in birlikte Bahriye Nezareti'ne yazdıkları resmi yazı konuya ilişkin önemli ayrıntıları içermektedir. Sözü edilen yazıdan şikâyetleriyle skafander makinesinin yasaklanmasında büyük pay sahibi olan adi dalgıçlarla, makineli sünger avcıları arasında amansız bir kavga başladığı anlaşılmaktadır. 1908 Ağustos'unda Sömbeki adasında yasağa rağmen 27 adet makineli kayıkla sünger avlayan dalgıçlar, makinesiz 90 kadar sünger kayığına martini silahıyla yüze yakın kurşun atarak saldırıda bulundu. Amaç, adi dalgıçları sünger avcılığından men etmektir. Adi dalgıçlar silahsız oldukları için hemen Sömbeki limanına kaçarak canlarını kurtardı ancak içlerinden birkaç kayık bu silahlı saldırı nedeniyle battı. Makine kullanmadan adi dalgıçlık yapan süngerci esnafından beş kişi Bahriye Nezareti'ne gönderdikleri arzuhalde ise bu ve buna benzer nedenlerden dolayı hayatlarından endişe ettiklerini belirtiyordu. Söz konusu arzuhalde bu durum hakkında “...müteaddiden (defalarca) hükümete malumat verdiklerinden, makineli kayıklar takip olunmuş ise de denize firar ve hali (tenha) sevhale (sahillere) çıkarak yine denize açıldıklarını ve işin acilen tesviye (düzeltme) edilmez ise tarafeynce (tarafar arasında) birçok katl (cinayet) vuku bulacağı” da yer alıyordu. Şura-yı Bahriye bunun üzerine Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti'den, Sömbeki adası ve civarında makineli sünger kayıkçıların bu türden hareketlerine engel olunması için gözetlemenin sıklaştırılmasını istedi¹¹⁶.

Benzer kargaşalar Anadolu sahillerinde de söz konusuydu. Antalya kıyılarında yasak olmasına rağmen sakafanderle sünger avlama olayları sıkça yaşanıyordu. Hatta idari açısından Antalya sancağının bağlı olduğu Konya Vilayeti'nin Valisi Cevad Paşa bu durumu hükümete bildirmiş ve gerekli tedbirlerin alınması için Marmaris gambotunun Antalya'ya gönderilmesini istemişti. Dâhiliye Nezareti bu talebi uygun görmesine rağmen aylardır söz konusu vapur Antalya'ya gelmemişti. Konya Valisi Cevad Paşa, Sömbeki adasında yaşanan bu silahlı saldırıların benzerlerinin Antalya çevresinde yaşanma olasılığını göz önünde bulundurarak, hükümetten istenen gambot gelmediği için Teke Mutasarrıflığı'ndan kendi imkânlarını kullanarak gerekli tedbirleri almasını istedi¹¹⁷.

Diğer taraftan skafander makinesinin kullanımına resmi izin tekrar verilmesi için çok sayıda talebi içeren mektup ve telgraf da hükümete gönderiliyordu. Meclis-i Vükela bu talepler karşısında “...sünger tarlalarının muhafazası zımında (maksadıyla) miyah-ı Osmaniye (Osmanlı sularında) alat-ı mezkure (sözü geçen alet) ile sünger sayd (av) olunmaması hususundaki kararın[ı]” ısrarlı bir şekilde muhafaza etti. Ancak Meclis-i Vükela, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği resmi yazısının satır aralarında söz konusu yasağın geçici olduğuna ilişkin ipuçları da sundu. Meclis-i Vükela skafander makinesinin yasaklanmasından sonra ortaya çıkan kargaşa ve çatışmaların ciddi boyutlara ulaşmasından duyduğu kaygı nedeniyle “alat-ı mezkure (sözü edilen alet) ile sünger sayd (avcılık) olunmaması hususundaki kararın kabil-i icra (uygulanabilir) bir talimatname yapıncaya kadar idamesini (devamını)” istedi¹¹⁸.

Maliye Nezareti ise skafander aletiyle sünger avlanması konusunda leh ve aleyhte olan fikirleri araştırarak sorun karşısında yeni bir çözüm arayışı içine girdi. Maliye Nezareti'nin nihai raporunda “...skafander aletinin ne sayyadları (avcıları) ne de sünger tarlaları için bir tehlike teşkil etmediği ve bilakis mezkûr aletin istimali (kullanımına) teşvike mazhar olduğu...” ve makine kullanımı yasağından dolayı “...varidat (gelir) bütçesinde mukayyid (kaydedilmiş) bulunan

¹¹⁶ B.O.A., BEO., 3371/ 252770, 12 B 1326 [1908].

¹¹⁷ B.O.A., BEO., 3371/ 252770, 12 B 1326 [1908].

¹¹⁸ B.O.A., MV., 140/ 18, 06 CA 1328 [1910].

skafander tezkeresi varidatının zayâ'dan (azalmasından) dolayı" maddi kayıpların arttığını belirtti¹¹⁹. Sünger avcılığında makine kullanımının yasaklanması geçimini sünger avcılığından temin eden bir takım sermaye sahiplerini de başka ülkelere göç etmeye zorladı. Bu türden bir örnek Kalimnos ahalisinden Teofilos isimli sünger tüccarı için verilebilir. Teofilos 1882 yılında Osmanlı hükümetinin skafander makinesiyle sünger avcılığına yasak getirmesinden hemen sonra Almanya'ya göçmüş ve orada sünger ticaretini sürdürmüştü. Ancak hükümetin 1885 yılında makineyle sünger avcılığına tekrar izin vermesiyle Kalimnos adasına geri dönen Teofilos 1903 yılında skafandere tekrar yasak getirilmesiyle geçimini sağlayamaz hale gelmişti. 1910 Mayıs'ında tekrar Almanya'ya dönmek istedi. "...Kalimnos ahalisinden olup Saksonya* tabiiyetine girmek arzusunda bulunduğu dair olan isteği tebdil-i tabiiyetine (uyruk değiştirmesine) bir mani olmadığı beyan olunmağla merhumun (adı geçenin) memalik-i Osmaniye'ye avdet etmemek (geri dönmemek) şartıyla Saksonya tabiiyetine duhulü (girmesi)..." Şura-yı Devlet tarafından kabul edildi¹²⁰.

Osmanlı hükümeti, karasularında makineli sünger avcılığının yasaklanmasından sonra bazı yerleşim yerlerinde ortaya çıkan göç ve kitlesel tepkileri gidermek için çözüm arayışı içindeyken, büyük bir siyasi ve askeri sorunla da karşı karşıyaydı. 1911 yılında İtalya, Rodos ve On iki adayı işgal etmiş, ardından yaşanan Balkan Savaşları'yla Yunanistan'ın Kuzey ve Doğu Ege adalarını işgal etmesiyle Osmanlı Devleti'nin toprakları hızla paylaşılma sürecine girmişti¹²¹. Bunun üzerine adalardan çok sayıda kadın, çocuk, ihtiyar başta İzmir olmak üzere Anadolu'ya göç etmeye başlamıştı¹²². Söz konusu işgaller Osmanlı karasularında rahat ve güvenli bir şekilde ticaret yapılmasına engel olmakla birlikte güvenlik gerekçesiyle çoğu zaman Osmanlı Devleti'nin limanlarına gemi giriş ve çıkışları da sağlanamaz hale gelmişti¹²³. Osmanlı Devleti bu kaotik siyasi ve askeri ortamda skafanderle sünger avlama yasağını kaldırmak yönünde bir girişimi olmadı. Osmanlı Devleti'nde neşredilen ve bazı düzeltme ve değişikliklerle Cumhuriyet Türkiye'sinde de yürürlükte kalan Zabıta-yı Saydiye Nizamnamesi'nin 29. maddesinin ikinci paragrafında "...makineli kayıklarla sünger saydı memnudur..." kaydı yirmi sekiz yıl boyunca uygulandı. Söz konusu nizamnamenin 29. maddesindeki bu hüküm, tefsiri itibarıyla uzunca bir süre skafanderli gemilere sünger avcılığını top yekûn yasak ettiğinden 2 Mart 1931 tarihli ve 168 sayılı tefsir kararıyla tekrar düzenlendi ve bu tarihten itibaren skafander kullanarak sünger avcılığına yeniden müsaade edildi¹²⁴.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde sünger, sosyal ve ekonomik anlamda tartışılmaz önemiyle doğal bir zenginlik kaynağıdır. Bu kaynağın avcılık biçimi şahsi veya devlet nezdinde resmi kâr ve kazançları etkilemekle birlikte ekonomik ve toplumsal ilişkilerin de seyrini belirlemiştir. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren sünger avcılığında skafanderin kullanımının artması, geleneksel yöntemlerle çıplak dalarak, tarak ya da zıpkınla sünger avcılığı yapanların tepkisini çekmiştir. Zaman ve emek tasarrufu sağlayan, denizin dibinde daha uzun kalınarak geleneksel sünger avlama yöntemlerine kıyasla çok daha fazla sünger toplanmasına imkân veren skafanderin kullanılması, bu makineye sahip ol[a]mayan sünger avcılarının gelirlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Dahası bunlardan bir kısmının işsizlik sorunu yüzünden başka bölge ya da ülkelere göç etmek zorunda kaldıkları tespit edilmektedir. Nitelikli bir iş gücü gerektiren sünger avcılığında, bu faktörün göz

¹¹⁹ B.O.A., BEO., 3922/ 294112, 4 Ş 1329 [1911].

* Almanya'nın doğusunda yer alan eyalet.

¹²⁰ B.O.A., İ. HR., 422/ 1328-R-14, 22 R 1328 [1910].

¹²¹ Aydoğan Özman, "Lozan Anlaşmalarında Ege Adalarının Hukuki Statüsü", Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, LXIII/ 32, Temmuz- Aralık, 1988, s. 197- 198.

¹²² Ahenk Gazetesi, 7 Kasım 1911.

¹²³ B.O.A., A. MKT. MHM., 739/ 19, 29 Za 1329 [1911].

¹²⁴ Şeref Karapınar, "Süngerler IV", Balık ve Balıkçılık Dergisi, XII/ 5, 1964, s. 4. (ss. 1- 6)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

ardı edilerek skafander ile sünger avcılığı yapan dalgıçların çoğalması hayati kazaları da beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda skafanderin kasıtlı kullanımına bağlı olarak denizlerin doğal zenginlik kaynağı olan sünger tarlaları yok olmakla karşı karşıya kalmıştır. Skafander kullanımı yüzünden süngerciler arasında ortaya çıkan gelir dağılımındaki eşitsizlik nedeniyle geçimlerini sağlayamayan bazı süngerciler zaman zaman kitlesel hareketlerde bulunarak tepki göstermişlerdir. Benzer tepkileri skafander kullanımının yasaklanmasından sonra makineli sünger avcıları da sergilemiştir. Bu kitlesel hareketlerin ortak niteliği münferit, bölgesel ve kısa süreli olmalarıdır. Ancak söz konusu hareketlerin bazı durumlarda darp, adam yaralama ve silahlı çatışmaya varan ciddi boyutlara ulaştığı da anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti, skafander ile sünger avcılığı yönteminde toplumda oluşan lehte ve aleyhteki iddialar karşısındaki tavrını emek, sermaye ve hazine gelirlerindeki kâr ve kayıpları göz önüne alarak belirlemiştir. Bu resmi tavrı belirleyen unsurlar arasında skafander makinesinin kullanımından kaynaklandığı anlaşılan kaza, ölüm, işsizlik, kaçakçılık ve göç sorunu da vardır. Osmanlı Devleti bu türden sorunlara çözüm bulmak, geleneksel yöntemlerle geçimini sağlayan halkı mağdur etmemek ve mevcut sünger tarlalarını korumak için dönem dönem skafander kullanımını yasaklamıştır. Devletin söz konusu makinenin kullanılması yasağına karar verirken iki önemli gerekçeyi göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki menfaat dengesinde, makine sahibi olanlarla olmayan taraflardan çıkarları zedelenenlerin iddiaları sonucunda oluşan kaygı ve mağduriyetleri gidermek, diğeri ise gerek sünger avcılığı yapanlar arasında ve gerekse sünger tarlalarında hayati ve telafisi imkânsız zararların oluşmasını engellemektir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (B.O.A)

Babıâli Evrak Odası Tasnifi

B.O.A., BEO., 476/ 35632, 15 RA 1312 [1894]

B.O.A., BEO., 568/ 42575, 14 Ş 1312 [1895]

B.O.A., BEO., 1099/ 82372, 5 ZA 1315 [1897]

B.O.A., BEO., 1828/ 137072, 6 M 1320 [1902]

B.O.A., BEO., 1863/ 139703, 3 RA 1320 [1902]

B.O.A., BEO., 1916/ 143630, 5 C 1320 [1902]

B.O.A., BEO., 1988/ 149060, 2 ZA 1320 [1903]

B.O.A., BEO., 3276/ 245627, 19 S 1326 [1908]

B.O.A., BEO., 3371/ 252770, 12 B 1326 [1908]

B.O.A., BEO., 3922/ 294112, 4 Ş 1329 [1911]

Dâhiliye Mektubî Kalemi Tasnifi

B.O.A., DH. MKT., 1352/ 94, 28 N 1303 [1886]

B.O.A., DH. MKT., 1353/ 7, 4 L 1303 [1886]

B.O.A., DH. MKT., 1445/ 77, 20 Z 1304 [1887]

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/7 Summer 2013

- B.O.A., DH. MKT., 1450/ 38, 06 M 1305 [1887]
 B.O.A., DH. MKT., 1521/ 104, 7 ZA 1305 [1889]
 B.O.A., DH. MKT., 351/ 61, 10 N 1312 [1895]
 B.O.A., DH. MKT., 387/ 101, 29 Z 1312 [1895]
 B.O.A., DH. MKT., 2109/ 83, 6 CA 1316 [1898]
 B.O.A., DH. MKT., 2124/ 76, 11 C 1316 [1898]
 B.O.A., DH. MKT., 2147/ 4, 27 B 1316 [1898]
 B.O.A., DH. MKT., 2323/ 18, 23 Za 1317 [1900]
 B.O.A., DH. MKT., 2351/ 53, 28 M 1318 [1900]
 B.O.A., DH. MKT., 2522/ 13, 28 R 1319 [1901]
 B.O.A., DH. MKT., 2530/ 2, 25 CA 1319 [1901]
 B.O.A., DH. MKT., 2555/ 100, 2 Ş 1319 [1901]
 B.O.A., DH. MKT., 571/ 85, 1 C 1320 [1902]
 B.O.A., DH. MKT., 2600/ 124, 26 ZA 1320 [1903]
 B.O.A., DH. MKT., 2603/ 51, 14 M 1322 [1904]
 B.O.A., DH. MKT., 812/ 58, 5 ZA 1321 [1904]
 B.O.A., DH. MKT., 909/ 53, 4 N 1322 [1904]
 B.O.A., DH. MKT., 984/ 28, 5 CA 1323 [1907]
- Hariciye Nezareti Tercüme Odası Tasnifi**
 B.O.A., HR.TO., 260/ 35, 29 Kasım 1881
 B.O.A., HR. TO., 312/ 10, 23 Temmuz 1885
 B.O.A., HR. TO., 528/ 107, 19 Mayıs 1885
 B.O.A., HR. TO., 276/ 78, 26 Aralık 1866
- İrade-i Dâhiliye Tasnifi**
 B.O.A., İ.DH., 1334/ 1313/Z-29 [1897]
- İrade-i Hariciye Tasnifi**
 B.O.A., İ. HR., 422/ 1328-R-14, 22 R 1328 [1910]
- Meclis-i Vükela Mazbataları Tasnifi**
 B.O.A., MV. 3/ 87, 12 Ş 1302 [1884]
 B.O.A., MV., 140/ 18, 06 CA 1328 [1910]
- Mektûbi Mühimme Kalemi Tasnifi**
 B.O.A., A. MKT. MHM., 383/ 89, 2 S 1284 [1867]
 B.O.A., A. MKT. MHM. 383/ 89, 2 S 1284 [1867]
 B.O.A., A. MKT. MHM., 531/ 33, 29 B 1311 [1893]

B.O.A., A. MKT. MHM., 739/ 19, 29 Za 1329 [1911]

Şura-yı Devlet Evrakı Tasnifi

B.O.A., ŞD., 2495/17, 1 R 1303 [1886]

B.O.A., ŞD., 2496/18, 1 R 1303 [1886]

B.O.A., ŞD., 2507/ 24, 14 R 1305 [1887]

B.O.A., ŞD., 2507/ 24, 14 R 1305 [1887]

B.O.A., ŞD., 2507/ 24, 14 R 1305 [1887]

B.O.A., ŞD., 2507/ 24, 14 R 1305 [1887]

B.O.A., ŞD., 2507/ 24, 14 R 1305, [1887]

B.O.A., ŞD., 2346/ 14, 19 CA 1307 [1890]

B.O.A., ŞD., 2374/ 34, 4 Ş 1315 [1897]

Yıldız Mütenevvi Evrakı Tasnifi

B.O.A., Y. MTV., 14/ 61, 14 B 1301 [1884]

B.O.A., Y. MTV., 91/ 26, 20 Ş 1311 [1894]

Zabtiye Evrakı Tasnifi

B.O.A., ZB., 316/ 26, 30 Mayıs 1316, [1898]

2. Resmi Yayın, Gazete ve İstatistikler

Accounts and Papers, Parliamentary Papers “Commercial Reports from Consular Offices in Turkey”, *Annual Reports- Great Britain*, 1864- 1912, London. A&P [1877- 1881 yılları ortak raporu], 1883; A&P [1882 yılı raporu], 1883; A&P [1885 yılı raporu], 1886; A&P [1890 yılı raporu], 1891; A&P [1891 yılı raporu], 1892; A&P [Rodos] Vol. 97, 1900; A&P [1899 yılı raporu], 1900; A&P [1902- 1903 yılları ortak raporu], 1904; A&P [1904 yılı raporu], 1905; A&P [1905 yılı raporu], 1906.

Ahenk Gazetesi, 7 Kasım 1911.

Cezâyir-i Bahri Sefid Sâlnâmesi, H. 1310 [M. 1892].

Cezâyir-i Bahri Sefid Sâlnâmesi, H. 1321 [M. 1903].

Düstur, Tertip: 1, Cilt: 1.

Düstur, Tertip: 1, Cilt: 2.

3. Araştırma ve İnceleme Eserleri

AKKAYAN, Taylan, “Kaybolan Bodrum Sünger Avcılığı ve Avcıları”, *Acta Turcica- Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1/ 1, 2009, ss. 242- 268.

BAŞ, Rahime, Namık Kemal’in Rodos ve Sakız Mutasarrıflıkları (1879- 1888), Ege Üniv. Sos. Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008.

BÜLBÜL, Yaşar, ÖZBAY, Rahmi Deniz, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Teknolojiye Karşı Direncin İktisat Tarihi”, *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 9/ 4, Eylül 2007, ss. 19- 41.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 7 Summer 2013

- CANYİĞİT, Alaaddin, “Sünger ve Avcılığı”, Balık ve Balıkçılık, C. X, Sayı. 3- 4, 1962, ss. 9- 11.
- COLLAS, Bernard Camille, 1864'te Türkiye- Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni, Çev. Teoman Tunçdoğan, Bileşim Yay., İstanbul, 2005.
- ÇORUH, Haydar, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Sünger Avı (1840- 1912)”, Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2/ 9., 2009, ss. 79- 94.
- DEVECİYAN, Karekin, Türkiye'de Balık ve Balıkçılık, 4. Baskı, Aras Yay., İstanbul, 2011.
- GALANTİ, Avram, Bodrum Tarihi, Işık yayınevi, İstanbul, 1945.
- KARAPINAR, Şeref, “Süngerler IV”, Balık ve Balıkçılık Dergisi, XII/ 5, 1964, ss. 1- 6.
- ÖRENÇ, Ali Fuat, Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve On İki Ada, İstanbul, 2006.
- ÖZMAN, Aydoğan, “Lozan Anlaşmalarında Ege Adalarının Hukuki Statüsü”, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, LXIII/ 32, Temmuz- Aralık, 1988, ss. 194- 218.
- SCHERZER, Karl von, İzmir- 1873, Çev. İlhan Pınar, İBB yay., İzmir, 2001.
- STROHMEIER, Martin, “Namık Kemal und die Schwammtaucher in der Agais, Das Osmanische Reich in Seinem Archivalien und Chroniken”, Nejat Göyünç Zu Ehren, Heraus Gegeben Van Klaus Kreiser und Christophe K. Neumann, İstanbul, 1997.
- ŞAKİR, Cevat, Deniz Gurbetçileri, 6. Baskı, Ankara, 2003.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, “Akdeniz Adalarının Elimizden Çıkması İçin Hususi Mektuplarına Göre Namık Kemal'in Mücadele ve İkazları”, Belleten, XXIII/ 89- 92, Ankara, 1959, s.. 479- 511.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, Namık Kemal'in Hususi Mektupları, III, TTK, Ankara, 1973.
- TOKLU, Akın Savaş, CIMSIT, Maide “Sponge Divers of the Aegean and Medical Consequences of Risky Compressed- Air Dive Profiles”, Aviation, Space and Environmental Medicine, Vol. 80, No. 4, April, 2009, ss. 414- 417.
- TÜRE, Altan, Karia'dan Bugüne Bodrum, İstanbul, 2006.
- YÜREKLİ, Sıtkı, “19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Süngercilik ve İzmir Limanı'ndan Sünger İhracatı (1850- 1900)”, Ekonomik Yaklaşım, 22/ 79, ss. 71- 106.